

Leena Jääskeläinen

KOULULIIKUNTAA VUODESTA 1843

nsi vuonna 1993 tulee kuluneeksi 150 vuotta siitä, kun liikunta, silloinen voimistelu (gymnastiikki), tuli Suomessa virallisesti koulujen pakolliseksi oppiaineeksi. Se tapahtui 6.11.1843, kun ensimmäinen lukio- ja koulujärjestys hyväksyttiin. Koululiikunnan 150-vuotista kehittymistä ei millään voi tarkastella muusta liikuntakulttuurista irrallaan olevana ilmiönä, sillä se on kiinteästi - voimakkaiden, monitoimisten ja vaikutusvaltaisten persoonien kautta - sitoutunut sekä opettajankoulutukseen, urheilujärjestötoimintaan että aineopettajajärjestöön. Koululiikunnan historia on vahvasti kehittäjiensä henkilöhistoriaa. Erityisen merkittäviä henkilöitä ovat olleet kouluylivaltakunnan ensimmäisinä vakinaisina voimistelun tarkastajina toimineet *Ivar Wilskman* ja *Anni Collan* sekä voimistelulaitoksen johtajat *Viktor Heikel*, *Kalle Rikala* ja yliopettajat *Elin Kallio*, *Elli Björkstén* ja *Hilma Jalkanen*.

Euroopan voimisteluvirtaukset 1800 -luvulla

Suomen liikuntakulttuurissa tapahtui 1800 -luvun kuluessa oleellinen muutos, kun kansainvälinen urheilukulttuuri syrjäytti kansanomaisen kisailutoiminnan. Suomalaisen voimistelun syntyyn vaikuttivat sekä saksalaiset että ruotsalaiset. Eurooppalainen voimistelukasvatus itse asiassa oli alkanut muotoutua jo 1700- ja 1800 -luvun taitteessa, joka oli ollut

	Pestalozzi (1745-1827)	Guts Muths (1745-1839)
Voimistelun jako	pedagoginen voimistelu	sota-, atleetti- ja lääkintä- sekä pedagoginen voimistelu
Voimistelun ala	"alkeisvoimistelu" uinti paini miekkailu heitot tanssi juoksu kävely pallolu kiipeäminen	varsinaiset voimisteluharjoitukset käsityöt (puutarhanhoito) seuralliset nuorisoleikit ja pelit käynti ja juoksu, hyppy (pituus-, korkeus-, syvyys- ja seiväshyppy, voittisiihyppy nostaminen, kantaminen, vetäminen, työntäminen, sysääminen, painiminen eri tavoin (selän harjoittaminen) miekkailu kiipeäminen erilaisilla telineillä kevyt välineliikunta (Tanz) tasapainoilu erilaisilla telineillä voimistelukäyttöön soveltuvat sotaharjoitukset kiväärin kera tai ilman heittäminen, ampuminen (kivääri, jousi) uinti, notkeusharjoitukset, aistien harjoittaminen
Liikejako (-varasto)	eri ruumiinjäsenten niveliikkeitä jäsenillä suoritettavia niveliikkeitä	
Vaikutteet	Rousseau yhteiskunnallinen muutos	antiikki, filantropismin henki
Voimistelun päämäärä	kansalaiskasvatus: ihmislunnon perusvoimien, sydämen, hengen ja taidon voimien kehitys; siveellinen, älyllinen ja ruumiillinen kasvatus; esteettisyys	ruumiin harjoittaminen täydelliseksi kestävyuden, ruumiin- ja sielunvoimien, taidon, kauneudentajun ja terveyden kehittämisen harrastusta herättämällä virkistys ja ilo

Eräiden 1800-luvulla eläneiden eurooppalaisten liikuntapedagogien voimistelukäsityksiä (Koivusalo 1982).

P. H. Ling (1776 - 1839)	Hj. Ling (1820 - 1886)	Spiess (1810 - 1858)	Maul (1828 - 1907)
pedagoginen sotilas- ja sairasvoimistelu esteettinen voimistelu	pedagoginen voimistelu (lääkintä- ja sotilasvoimistelu)	pedagoginen voimistelu	pedagoginen, ammatti- ja lääkitävoimistelu
ilman telineitä ja telineillä suoritettavat liikkeet tukiliikkeet voimisteluleikit juoksu, hyppy (pituus-, korkeus- ja syvyshyppy) uinti, paini ja miekkailu	vapaaliikkeet tuki- ja teliliikkeet juoksu, hyppy (pituus-, korkeus- ja syvyshyppy) leikki, tanssi ottelu, paini	vapaat harjoitukset telineharjoitukset hyppy heitto työntö paini miekkailu	vapaa- ja telineliikkeet hyppy, heitto työntö, nosto paini, miekkailu uinti, soutu luistelu, pyöräily ratsastus maaliinammunta pelit, leikit tanssi
käsien-, jalkojen-, pään- ja vartalon vapaat tai tukiliikkeet telineliikkeet kohonta, kiipeäminen, kiemurtelu, jännitys, taivutus, tasapainoilu, painojen kera tai ilman, voittiisi puuhevosella tai elävällä hevosella	päiväharjoittelu jännitystaivutus kohontaliike olkapäiden, selän ja niskan liike hyppy hengitysliike jalkaliike	jalan, käden, vartalon ja pään liikkeet vapaaliikkeet, riipunta, noja- ja järjestysliikkeet suoritettuina seisten, käyden, hypellen, hypänten, juosten ja kääntyen	seisominen, käynti ja hyppely epätavallisilla pinoilla hyppiminen ja hyppääminen erityisillä telineillä telineillä istuminen ja niihin tukeminen telineillä riippuminen yhdistetty riippuminen ja notaaminen erilaisten esineiden liikkuttelu ja yhteisharjoitus
Guts Muths - Vieth - Nachtgall, Pestalozzi kansallisromantiikka	P. H. Ling erilaiset ammatit kansallisromantiikka saksalainen liikunta-pedagogiikka	Pestalozzi Jahn kansallisromantiikka	Spiess
ihmisruumiista antiikin mukainen mestariteos eri ruumiinosien ja voimistelulajien välinen harmonisuus sosiaalisuus siveellisyys esteettisyys sielunvoimien kehittämisen, virkistys, ilo	riittävästi liikettä, virkistystä koordinaatioharjoitusta sosiaalisuus siveellisyys esteettisyys virkistys	liikuntakasvatus osaksi kokonaiskasvatusta voimistelun hyödyllisyys automaattiseen tottelemiseen totuttautuminen tahdon kasvattaminen sosiaalisuus esteettisyys virkistys	voimistelu koulukasvatuksen täydentäjäksi terveyden edistäminen voimistelun hyöty voimistelijalle, yhteiskunnalle ja isänmaalle toimintavalmius, sosiaalisuus, esteettisyys ilo, virkistys

Useimmat järjestelmät oli tehty palvelemaan ennen kaikkea poikien liikuntaa.

sekä kansallisromantiikan että viriävän kansanopetuksen kehittämisen aikaa. Etenkin saksalaisalueilla liikuntakasvat-
tajat tulivat esiin jo 1700-luvun lopulla valistusfilosofien ja
filantropistien liikkeelle panemana.

-Valistuksen ajalla oli jo Locke korostanut fyysistä kasvat-
tamista henkisen kasvattamisen ohella. Saksalaisia liikunta-
pedagogeja oli kiinnostanut *Jean-Jacques Rousseau'n Emile*
(1761), jossa Rousseau'n mielestä ruumiinharjoitukset olivat
"kaikista tärkein kasvatustehtävä, ei ainoastaan siksi, että
sen avulla kehitetään vankkoja temperamenttejä, vaan vielä
enemmän moraalisisessa katsannossa". Hänen tarjoamansa uusi
kasvatus antoi kirjan fiktiiviselle lapselle hyvän terveyden.
Fyysisesti vahva ja taitava organismi oli luonnollisesti ke-
hitettävissä nuoruusaikana. Lapsesta kehittyi sen myötä
siveellisesti vahva. Aiemmin laiminlyöty fyysinen kasvatus
nousi kukoistukseen saksalaisten finlantropistien koulussa,
missä yleismaailmallisesti levinnyt voimistelu juuri syntyi.

Saksalaisen voimistelun eteenpäinviejiä olivat Guts Muths,
Jahn, Spiess ja Maul, ruotsalaisen järjestelmän taas Ling
vanhempi ja nuorempi. *Irja Koivusalo* (1982 s. 171-172) on
verrannut Pestalozzin ja yllämainittujen liikuntapedagogien
voimistelukäsityksiä.

Pestalozzin ansioista vapaaliikevoimistelu levisi eurooppa-
lasiin kouluihin. Vaikkei hän ollut varsinainen liikuntakas-
vattaja, liikunta oli voimakkaasti esillä hänen kouluissaan.
Hänen kouluissaan käveltiin, juostiin, hypättiin, palloiltiin,
uitiin, painittiin jopa miekkailtiin ja tanssittiinkin.

Kouluvoimistelun rinnalle, liikuntakulttuurin toiseksi pää-
muodoksi kehittyi seuravoimistelu. Se täydensi kouluvoimiste-
lua ja tarjosi mahdollisuuksia lisäharjoitteluun. Seuroja pe-
rustettiin. Ne yhdistyivät liitoksi ja edelleen suuremmiksi
organisaatioksi. Kansainvälisessä urheilukulttuurissa 1800 -
luvulla kilpailutoiminta organisoitui, sääntöjä ja harjoitte-
lumenetelmiä kehitettiin. Voimistelun rinnalle tuli palloilu-
ja muita urheilulajeja. Tämä kehitys näkyi myöhemmin myös
Suomessa.

Suomen kannalta edellisiä merkityksellisempinä on pidetty Tanskassa 1800 avattua yksityistä voimistelulaitosta ja Tukholmaan 1814 perustettua Voimistelun Keskusopistoa. Voimistelun tulemista on saattanut myös kiihdyttää Ruotsin vuoden 1820 koulujärjestys, jonka mukaan voimistelua piti harjoittaman kaikissa niissä kouluissa, joissa oli voimistelusali.

Komissiosta toiseen

Ennen kuin liikunta saatiin virallisesti Suomen koulujen oppiaineeksi 1843, oli Suomen koko koululaitosta valmisteltu 30 vuoden ajan. Keisarin päätöksellä 1814 oli perustettu "Suomen yleisten oppilaitosten järjestelykomissio", jonka tehtävänä oli uudistaa Ruotsin vallan aikainen Suomen vuoden 1724 koulujärjestys kokonaisuudessaan. Vaikka kyseinen komissio kymmenen vuoden mitäänsanomattoman työn tuloksena lakkautettiin, on sen todettu jättäneen jälkeensä koululiikuntaa edesauttavaa materiaalia. Kyseinen komissio oli kerännyt laajan aineiston. Yksi asiantuntijalausunnoista oli Haapaniemen Kenttämittauskoulua koskeva mietintö, jossa tuon laitoksen silloinen päällikkö everstiluutnantti *Otto Kaarle von Fieandt* (1758-1825) totesi:

Aikana, jolloin huonot tavat ja kaikenlainen joutilaisuus näyttää huvittavan nuorisoa, niinkuin vapauden etuisuuksiin tuntuu kuuluvan, jolloin luullaan kaiken uskonnon ja moraalin olevan ainoastaan kuivissa oppijaksoissa ilman harjoitusta, jolloin vapaatunnit käytetään elosteluun, korttipeliin ja muuhun vastaavaan, olisi opettajille mitä välttämättömintä ravistaa hereille ensinnä itsensä ja kohdistaa sitten huomionsa ja valvontansa oppilaisiinsa, joiden hyvinvointi on opettajan kontolla. Viattomia, mutta hyödyllisiä ajanvietteitä pitäisi etsiä kaikella tarmokkuudella sekä vapaatuntien ajaksi että huolettomiksi seuraleikeiksi. Miksi voimistelu ja ruumiinharjoitukset ovat pannaanjulistettuja kasvatuslaitoksessamme? Miten voisi paremmin käyt-

tää vapaa-aikansa, vahvistaa paremmin terveyttään, kehittää paremmin ruumiinhallintaansa ja antaa energiaa sekä ruumiille että sielulle? Voimistelun ja ruumiinharjoitusten kautta voisivat oppilaitokset voittaa luottamusta ja tällä tavoin katsoa olevansa sellaisia kuin niiden tulisikin olla."

Fieandt'n mietinnön ajatukset jäivät itämään, vaikkei hän kritiikin lisäksi esittänyt minkäänlaisia parannusehdotuksia. Hän ei myöskään tuntunut olevan perillä muualla Euroopassa tapahtuvasta liikuntakulttuuriin eikä etenkään voimistelun kehittymisestä.

Toinen koulukomissio jätti jo 1826 senaatin käsittelyyn ehdotuksensa uudesta koulujärjestelystä ja lukioitten opetusohjelmasta, johon sisältyi runsaasti uusia oppiaineita mm. harjoitusaineet voimistelu, laulu ja teknologia. Se oli ensimmäinen kerta, kun virallisesti esitettiin voimistelu otettavaksi alkeiskoulun ohjelmaan. " Voimistelun päämäärä nuorison terveyden ja hyvinvoinnin lähteenä tulisi muistaa kaikkein ensimmäisenä."

Tuon komission jäsenenä oli jo ensimmäisessä komissiosakin ollut professori, myöhemmin yliopiston rehtori ja arkkipiispa *Erik Gabriel Melartin* (1780-1847), joka osoittautui melkoiseksi kasvatustieteilijäksi ja uudistajaksi. Hän puuttui myös oppikoulujen voimistelunopettajien valmistukseen ja oli jo 1829 ehdottanut yliopiston yhteyteen perustettavaksi voimistelulaitosta. Valistusfilosofiset ajatuksensa Melartin oli saanut uudenajan pappiskoulutuksesta, joka pyrki lähentämään kristinuskoa valistuksen ajan oppeihin ja kulttuuriharrastuksiin. Koululaitoksen palveluksessa ollessaan Melartin oli joutunut tekemisiin myös Pestalozzin kasvatustieteen kanssa. Myöhemmin hän istui konsistorin jäsenenä ollessaan professori ja puheenjohtajana toimiessaan yliopiston rehtorina 1832-33. Tämän vuoksi Melartinia on pidetty eräänlaisena ylioppilas- ja oppikouluvoimistelun välittävänä linkkinä.

Aatelijsjohtoinen senaatti ei kuitenkaan ollut halukas toteuttamaan komission ehdotuksia, vaan esitti hallitsijalle su-

pistustoimia. Komissio karsi esitystään, muttei muuttanut tuntiohjelmaehdotustaan ja jätti siihen mm. voimistelun. Senaatti ei ollut tyytyväinen ja se laatikin oman uuden ehdotuksensa. Se poisti voimistelun koska "voimistelun päämäärä, esittää nuorison terveyttä, ketteryyttä ja ruumin voimia, voidaan parhaiten saavuttaa koulunuorison tavallisilla leikeillä ja ruumiinharjoituksilla vapaatuntien aikana". Kaiken lisäksi senaatti poisti harjoitusaineitten ehdotetut lehtorien virat ja hylkäsi esityksen voimistelulaitoksen perustamisesta.

Senaatin päätöksiin olivat tyytymättömiä sekä komission puheenjohtaja *Carl Johan Walleen* että jäsen arkkipiispa Melartin. Molemmat esittivät valtiosihteerin kautta, että hallitsija vielä kerran asettaisi uuden komission sovittamaan edellisten tahojen näkökannat. Kolmas koulukomissio, jossa Melartin myös oli jäsenenä, nimettiin ja se jättäessään ehdotuksensa suoraan kenraalikuvernöörille sivuutti senaatin asioitten jatkokäsittelystä. Mietintö valmistui 1835. Siinä voimistelu jälleen katsottiin kouluissa välttämättömäksi.

Koska epäilemättä on olemassa ristiriita järkevän kasvatuksen periaatteiden ja sen näkemyksen välillä, että nuorison älyllistä sivistystä kohotetaan osaksi fyysisen kehityksen kustannuksella, on komissio tietoisena niistä haitallisista seurauksista, joita pitkäaikainen paikallaanolo ja sielunvoimien alituinen jännittäminen mahdollisesti voivat saada aikaan nuorison terveydelle, esittänyt alamaisuudessa, että kouluissa tultaisiin tunti päivittäin käyttämään ruumiinharjoituksiin, joita johtaisi tätä tarkoitusta varten opilaitokseen palkattu voimistelunopettaja. Komissio on katsonut tämän asian olevan niin suurimerkityksellinen nuorison järkevälle kasvattamiselle, että ehdotusten toimeenpanon vaatimat kustannukset eivät ole kyenneet pidättämään sitä alamaisessa esityksessään.

Komissio ilmeisesti onnistui vakuuttamaan päätöksentekijät voimistelun tarpeellisuudesta, koska voimistelua ei komission esitystä käsiteltäessä enää asetettu kyseenalaiseksi. Ehdotuksen läpimenoa helpotti se, ettei voimistelun mukaan-

ottamisesta aiheutunut suuria kustannuksia ja että komission mielestä 1834 perustettu Helsingin yliopiston voimistelulaitos pystyisi kouluttamaan alalle riittävästi päteviä voimistelunopettajia.

Kesti yllättävän kauan ennen kuin kolmannen komission mietintö johti käytännön toteutukseen. Senaatin ja kirkollisiasiain toimituskunnan ja vielä yhden kolmimiehisien toimituskunnan työn tuloksena syntyi marraskuun 6. päivänä lopullinen esitys uudeksi *Gymnaasi - ja koulujärjestykseksi*. Luetellessaan ne opetusaineet, joita kouluissa voitiin opettaa, KJ 1843 tunnusti ensimmäisen kerran voimistelun "gymnastiikin" viralliseksi kouluaineeksi. Helsingin yksityislyseon ohjelmaan voimistelu oli kuulunut jo 1831 alkaen ja se oli vahvasti tulossa muihinkin oppikouluihin. KJ 1843:n voidaan katsoa virallistaneen tulemassa olevan tilanteen.

Vaikka aatelijsjohtoinen senaatti olikin 1820 - ja 1830 -lukujen taitteessa koulu-uudistusten jarrutusten yhteydessä myös poistanut voimistelun alkeisopistojen ohjelmasta, aatelijsjohtoinen yliopiston sääntökomitea kantoi n. 20 vuotta myöhemmin huolta oppikoululaitoksen voimistelunopetuksen yleisestä tilasta. Aateliston mieli muuttui ilmeisesti siksi, että pelättiin koulunuorison fyysistä rappeutumista. Vaara oli ehkä myös siinä, että erittäin raskas koulutyö itsessään aiheutti terveydellisiä riskejä. Aateliston kiinnostuksen valtiojohtoisen oppikoulun kehittämiseen ymmärtää, koska heidän jälkeläisensä miehittivät suurimman osan koulujen oppilaspajoista.

Myös sotilasvoimistelun varhainen toteuttaminen oli ilmeisesti esimerkillään edesauttanut voimistelun ottamista koulujen opetusohjelmaan. Tuohon aikaan nimittäin upseerikoulutukseen hakeuduttiin jo 9-10 -vuoden iässä. Taustalla saattoi olla myös vaikuttamassa ylempien sosiaaliryhmien halu valmentaa poikiaan voimistelun avulla upseerinuralle. Liikunta oli ollut jo ruotsinvallan aikaisen Haapaniemen upseerikoulun ja myöhemmin Haminan kadettikoulun ohjelmassa. Koulutuksen taso oli kuitenkin ollut suhteellisen vaa-

timatonta, vaikka välillä opettajina olikin ollut taitavia henkilöitä.

Voimistelulaitosta puuhaamassa

Koulukomissioiden työn aikoihin puuhattiin myös Helsingin yliopistoon voimistelulaitosta. Ensimmäisen aloitteen oli tehnyt professori Melartin 1826. Uusina anojina olivat 1829 lääketieteen professori *Israel Hwasser* sekä miekkailumestari *Gustaf Mauritz Pauli*. Tarkoituksena oli järjestää voimisteluharjoituksia ylioppilaille. Molemmissa esityksissä korostui voimakkaasti voimistelun terveydenhoidollinen puoli, mikä lienee saanut alkunsa lingiläisestä sairasvoimistelusta. Konsistori ilmoittikin Paulille, ettei se vastusta Paulin mahdollisesti yksityisesti ylioppilaille järjestämiä liikuntaharjoituksia. Pauli avasikin yksityisen voimistelulaitoksen 1831, mutta sen toiminta jäi lyhyeksi. Jatkajaksi ilmaantui yliopiston miekkailuopettaja *Joakim Otta*.

Konsistori, koulukomissioiden tapaan piti ruumiinharjoitukset yhtenä yllirasittuneiden ylioppilaiden hoitokeinona, ja niin voimisteluharjoitusten tehtävä tuli samanlaiseksi kuin alkeisopistoissakin. Yliopiston voimistelulaitos silloisessa tehtävässään aloitti täysimääräisen toiminnan 1835.

Vaikka 1835 koulukomission mietinnössä oli esitetty voimistelulaitoksen tehtäväksi myös voimistelun opettajien koulutuksen järjestämisen, virallista koulutusta saatiin odottaa 1882 asti. Sen käynnistämiseen ratkaisevasti vaikutti *Viktor Heikel* (1842-1927), joka oli nimitetty laitoksen yliopettajaksi 1875. Sitä ennen voimistelulaitoksen osuus lähinnä tyypistyi ylioppilaiden voimisteluharjoituksissa käyvien, tulevien oppikoulun lehtoreiden ja voimistelua opettavien opettajien jonkinlaisen voimistelun opetustuntuman välittämiseen. Koululiikunnan kannalta voimistelulaitos ei siis ollut merkittävä koulutuspaikka ennen vuotta 1882.

Keisarin vallan koululiikuntaa

Voimistelu siis tuli suomalaisten yläalkeiskoulujen ja lukioitten ohjelmiin 1843 vahvistetun, filantropistisille periaatteille rakennetun lukio- ja koulujärjestyksen mukana. Sen sijaan ala-alkeiskoulujen ja tyttökoulujen opetusohjelmaan voimistelua ei tuolloin vielä virallisesti otettu. Voimistelun tuntimääräksi yläalkeiskouluun tuli 5+5+5+4 ja lukioihin 4+4. Ihanne ja käytäntö olivat kuitenkin eri asia. Luvut eivät kerro sitä, miten paljon ja miten monessa koulussa liikuntaa itse asiassa oli, sillä sekä opettajien pätevyystaso että opetusolosuhteet olivat kehnot. Voimistelua opetettiin sivuaineena silloin, silloin kun se yleensä oli ohjelmassa. Oppilasryhmät olivat suuria, mikä myös osaltaan alensi opetuksen tehoa.

Klassismin ja materialismin vastakkainasettelu oli suomalaisen lukiokasvatuksen silmiinpistävin piirre koko 1800-luvun ajan. Vuoden 1843:n "uuteen kouluun" kohdistettiin jo alusta alkaen negatiivista kritiikkiä. Ajalle tyypillisesti pohdiskeltiin, mitä ja miten paljon eri oppiaineita tulisi koulun opetusohjelmaan sisällyttää. Huomiota kiinnitettiin myös siihen, että oppiaineiden valinnassa oli korostunut järjen ylivalta. Eri taustojen aikaansaama kouluaineiden keskinäinen kilpailu johti osittain siihen, että koulutuntien kokonaismäärä oli valtava. 1843 koulujärjestyksessä lukiossa oli 48 oppituntia (mm. kahdeksan kieltä). Tuntimäärä saatiin 1847 vähenennetyksi 36:een. Samaa linjaa jatkui 1872 koulujärjestyksessä. Kuitenkin voimistelun tuntimäärät olivat suhteellisen korkeat, jos niitä verrataan esim kielten tuntimääriin.

Missään aineessa ei ollut järjestetty opettajien koulutusta. Yleisesti filosofian kandidaattitutkintoa pidettiin hyvänä. KJ 1843 mukaan opettajan virkaan pyrkivältä yleisesti vaadittiin "luontaista taipumusta", opetusnäytteitä ja jopa julkista väitöstä pyrittäessä opettajaksi yläalkeiskouluun tai lukioon. Kun voimistelussa ei voinut suorittaa minkäänlaisia tutkimuksia eikä kursseja, virkoihin toivottiin lääkäreitä.

Salien puutteeseen oli kiinnitetty huomiota ja ehdotettu valtion varojen myöntämistä. Joitakin vuosia 1843:n koulujärjestyksen julkaisemisen jälkeen saleja oli rakennettu erillisiin piharakennuksiin ainakin Turussa, Porvoossa, Vaasassa ja Viipurissa.

Kreivi *Carl Mannerheimin* johtaman yliopiston sääntökomitean mietintö, jossa pohdittiin maamme korkeimpaan opinahjoon johtavien oppilaitosten tilaa, valmistui 1851. Se oli ensimmäinen virallinen komitea, joka kiinnitti huomiota myös koulujen voimistelunopetuksen tilaan. Korjausehdotuksista mainittakoon päivittäinen voimistelutunti, tilavien voimistelusalien rakentamistarve sekä voimistelun opettajien palkkauksen nostaminen aiemmasta 45-60 ruplasta 100 ruplaan, jotta alalle saataisiin lääketieteellisen koulutuksen omaavia henkilöitä.

Etä se rahallinen uhraus, jonka kouluvoimistelun aseman kohottaminen nielee ja jonka komitea hyvin tietää melko huomattavaksi, mutta uskaltaa siitä huolimatta sitä alamaisuudessa esittää, koska vain siten voidaan torjua koko sitä yhteiskuntaluokkaa uhkaava arveluttava degeneroituminen, jolle maan yleisten asiainhoito vastaisuudessa uskotaan.

Kesti vain 13 vuotta, kun jo annettiin uusi koulujärjestys 1856, vaikka uudistukseen nyt olivat vaikuttaneet enemmän valtiollispoliittiset syyt kuin varsinaiset pedagogiset katsomukset. Edellisen koulujärjestyksen epäkohdat, etenkin kohtuuttomat tuntimäärät ja opettajien heikko palkkataso ja siitä johtuva suuri vaihtuvuus, olivat vaikeuttaneet koulunpitoa. Tässä yhteydessä tuli lisää yksi koulumuoto, siviililukio, virkamieskoulutusta varten ja tyttökouluihin lisää luokkia. Entisen gymnastiikki -termin asemasta puhuttiin nyt "ruumiinharjoituksista", mikä vastasikin paremmin tuonaikaista opetusohjelmaa.

Yläalkeiskoulussa ja lukiossa osa ruumiinharjoitusten tunteista siirrettiin laulun opetukseen, sillä koulujärjestyksessä

nämä kaksi ainetta mainittiin yhdessä. On arvioitu, että vähintään puolet tuntimääristä eli kahdesta kolmeen viikkotuntia käytettiin liikuntaan. Siviilivirkamieslukiossa voimistelunteja kullakin luokalla oli neljä.

Yläalkeiskouluihin tulivat palkkiovirkaiset laulun- ja voimistelunopettajat sekä siviililukioihin erilliset voimistelunopettajat. Tyttökoulujen osalta oli maininta siitä, että mikäli kaupungissa on kaksi tai sitä useampi koulu, jossa opetetaan laulua ja voimistelua, kumpaankin aineeseen on erikseen palkattava yhteinen opettaja.

Tiukkaa kritiikkiä voimistelun opetus sai 1860, kun opettajat itse saivat hiippakuntien kokouksissa arvoida opetukseen liittyviä kysymyksiä. Kun Porvoon kokoukseen osallistui kaksi innokasta voimistelumiestä *Karl Gustaf Göös* (1837-1917) ja Florentin *Wilhelm Bergholm* (1811-1876), siellä pohdittiin Turun ja Kuopion kokouksia syvemmin myös voimistelun opetusta. Bergholm oli esittänyt ruotsalaisiin Lingiin ja Brantingiin vedoten koululiikunnan kaikenpuolisen aseman nostamista, mutta kokous yhtyi vain esityksen siihen kohtaan, jossa voimistelua vaadittiin pakolliseksi myös tyttökouluihin.

Hämeenlinnassa pidettiin 1863 ensimmäinen yleinen koko maata kattava opettajien kokous, jossa käsiteltiin myös voimistelun opettamista. Kokouksessa keskusteltiin siitä, pitäisikö harjoitusaineisiin, siis myös voimisteluun, saada erikoisopettaja vai voisivat muiden aineiden erikoisopettajat hoitaa myös näiden aineiden opettamisen. Kouluvoimistelun kehittämisen kannalta oli sääli, että kokouksessa vastustuksesta huolimatta oltiin sitä mieltä, että voimistelua voivat opettaa yhtä hyvin muutkin kuin tehtävään vartavasten koulutetut henkilöt. Kokous tavallaan vahvisti silloisen käytännön, koska pelkkä harjoitusaineen opettajapalkkio ei riittänyt elannon hankkimiseen. Samainen kokous oli ehdottanut voimistelua pakolliseksi myös tyttökouluihin. Opettajainkokous kannatti aiemmin Porvoossa tehtyä ehdotusta, jonka mukaan lasten tulisi viettää välituntinsa ulkona raikkaassa ilmassa leikkien ja temmeltäen.

Voimistelu kansakoulujen ohjelmaan

Vuoden 1856 uudistus ei juurikaan muuttanut itse koulukäytäntöä ja niinpä heti sen voimaantulon jälkeen alettiin uuden hallitsijan toimenpideohjelman perusteella valmistella laajempaa uudistusta. Ennen kaikkea tarkoituksena oli kansansivistyksen kohottaminen. Niinpä jo 1866 annettiin "Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kansakoulutoimen järjestämisestä Suomen Suurruhtinasmaassa". Sillä kylä säädettiin kansakoulussa opetettavat aineet, vaikkei niitä pidettykään ehdottomina. Kuten muistetaan, kansakoulun opettajia oli alettu valmistaa Jyväskylän seminaarissa jo 1863.

Niin ikään jo 1861 oli perustettu kansakoulujen ylitarkastajan virka, johon oli nimitetty *Uno Cygnaeus* (1810-1888). Hänellä oli jo tuona vuonna koottuna monipuolinen voimistelun opetusohjelma. Sitä vastoin 1866 ohjelma Cygnaeuksella oli pelkistetympi. Siihen sisältyi mm. notkeus-, nopeus-, lihasvoima- ja kestävyysharjoituksia.

Cygnaeus oli vaatinut voimakkaasti voimistelun ottamista opettajaseminaarin ohjelmaan tasavertaisena muiden aineiden kanssa. Hän oli todennut, että nuorison ruumiillinen voima ja kestävyys olivat siihen aikaan vähenemässä ja että sen sijaan sairaalloisuus, velttous, mielenhäiriöt ja itsemurhat pelottavassa määrin lisääntyivät. Hänen mielestään juuri ohjatut ruumiinharjoitukset olivat paras keino välttää ylirasittumiselta ja sairastumiselta.

Cygnaeuksen toimesta Jyväskylän seminaaria perustettaessa lähetettiin Eurooppaan tutustuman myöskin liikuntakasvatuksen edustajia. Toinen heistä oli *Kitty Åberg* ja toinen oli Helsingin yliopiston maantiedon ja laskennon opettaja Karl Gustaf Göös, jolla Cygnaeuksen mielestä oli hyvät kehittymisen mahdollisuudet. Göös perehtyi matkallaan sekä saksalaiseen että lingiläiseen suuntaukseen.

Cygnaeuksen ansiosta seminaariin perustettiin maamme ensimmäinen voimistelunoppiaineen lehtoraatti ja sen viran Göös sai itseoikeutetusti. Hän aloitti heti 1864 oppikoulu-

voimistelun ankaran ruotimisen kirjoittamalla 24 sivuisen kirjasen *Muutamia sanoja kouluvoimistelustamme ja ehdotuksia sen tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi*. Göösin mielestä oppikouluvoimistelun surkean tason suurin syy löytyi opettajankoulutuksen puutteellisuudessa. Hän esitti uuden opettajankoulutusohjelman, jolla parannettaisiin sekä opettajien arvostusta että palkkausta. "Pelkkä tuntimäärien lisääminen ei riitä, ellei koulutusta saada kuntoon", Göös painotti. Mutta vielääkään voimistelun opettajakoulutukseen ei saatu muutoksia.

Göösin merkittävimmäksi saavutukseksi jäi 1868 hänen omalla kustanuksellaan tuottama *Voimistelun Harjoitus = Oppi*, jossa hän kehitteli suomalaista voimistelujärjestelmää. Johdannossa hän puuttui kansakoulun tuntimääriin. Alaluokille hän suositteli tuntia päivässä, yläluokille neljää viikkotuntia. "Kouluissa piti olla harjoituksia varten kelpaava paikka, niin kuin myös täydelliset voimistelutelineet". Liikkeiden suoritus tapahtui opettajan komennossa. Kyseinen teos oli vuosiin ainoa suomalainen voimistelunopas sekä seminaareissa että kansakouluissa. Göösin sanotaan jo 1863 julkaisseensa ruotsinkielisen *Några ord om gymnastiken i våra skolor*-oppaan, joka ei kuitenkaan ole säilynyt jälkipolville. Seuraava opetusoppi ilmestyi Heikelin toimesta ruotsinkielellä 1874, mutta sitä käytettiin enimmäkseen oppikouluissa ja voimistelulaitoksella.

Kitty Åberg opetti seminaaritoimensa ohella voimistelua vuoden myös Jyväskylän Suomalaisessa Tyttökoulussa, josta myöhemmin tuli ensimmäinen suomenkielinen valtion tyttökoulu.

Aimo Halila on *Suomen kansakoululaitoksen historia II:ssä* todennut, kuinka voimistelu oli herättänyt kansalaisissa josain määrin sekalaisia tunteita. Yleisesti voimistelu otettiin vastaan innostuneesti. Tyttöjen voimistelua piti joissain paikoissa opettaa salassa, koska sitä pidettiin kamalana. Voimistelu runsaine äkseerauksineen saattoi muistuttaa liiaksi sotilasvoimistelua. Jotkut pitivät liikunnan harjoittamis-

jopa vahingollisena, jotkut tarpeettomana ruumillista työtä tekeville. Voimistelusaleja ei yleensä ollut, vaan kansakoululaiset voimistelivat luokkahuoneissaan, eteisessä tai veistohuoneessa.

Käytännössä kansakoulun voimistelunopetus ei ollut yleistä eikä myöskään tehokasta. Kun ei ollut kunnollisia tiloja eikä välineitäkään, tunteja käytettiin muiden aineiden opetukseen.

Paikalla pysymistä

Oppikoulun voimistelunopetuksen kehittymismahdollisuudet eivät parantuneet silloinkaan, kun 1864 Helsingin normaaliylyseo aloitti toimintansa. Siellä tapahtui ensin vapaaehtoisesti ja 1869 pakollisesti kaikkien oppikoulun opettajiksi aikovien opetusharjoittelu. Normaalikoulussa 1863 sääntöjen mukaan opetusharjoittelijan yksi tehtävä oli harjaantuminen laulun, piirrustuksen tai voimistelun opetukseen. Tämä vähäinen opettajakoulutus osoittautui kuitenkin voimistelun osalta täysin riittämättömäksi.

Göösин rohkaisemana oli toinen yleinen opettajien kokous 1867 paneutunut myös voimistelun opetuskysymyksiin. Oppikoulun osalta pohdittiin, miten koulutilojen määräykset saataisiin toteutumaan, miten saataisiin tarkoituksenmukaiset välituntipihat, millaisia vapaahetkien virkistysmahdollisuuksia koululaisille voitaisiin tarjota, miten voimistelu saataisiin lukuaineiden arvostuksen tasolle ja miten voitaisiin kouluttaa riittävästi sekä mies- että naispuolisia voimistelunopettajia.

Toisessa yleisessä opettajainkokouksessa tuotiin ensimmäisen kerran esiin myös voimistelun kavatuksellinen arvo. Siihen mennessä oli aina perusteina ollut terveys ja hyvinvointi. Kyseisen esityksen piti voimistelulaitoksen yliopettajajana (1811-1876) toiminut Bergholm, joka kritikoii sitä, ettei ollut otettu huomioon voimistelun opetuksen siveellistä arvoa - sen kykyä kehittää koulunuorison henkisiä ominaisuuksia.

Hän myös esitti voimistelunopettajien valmistuksen järjestämistä ja voimistelun tarkastajan viran perustamista kouluylivaltuutukseen. Vaikka Bergholm ehättikin toimimaan ensimmäisenä, voimisteluopettajakoulutuksen aloittamisen varsinaisena käynnistäjänä on ollut Heikel, joka nimitettiin voimistelulaitoksen johtoon 1870 -luvun puolivälissä.

Oppikoulujen voimistelunopetusta suomittiin myös sanomalehdistössä. Keskustelijoina näkyvimmin esiintyivät *Zachris Topelius* ja *Juhana Wilhelm Snellman*.

Myöskään 1869 perustettu kouluylivaltuutus ei vielä vaikuttanut koulu liikunnan kehittymiseen, koska voimisteluun ja terveystieteisiin otettiin tilapäinen tarkastaja vain talvisin ja ensimmäisen kerran vasta vuonna 1893. Aluksi tilapäisenä tarkastajana oli Heikel myöhemmin *Ivar Wilskman* (1854-1932).

Suuret uudistukset

Oppikoulua uudistettiin pienin asetusmuutoksin jatkuvasti. Jo 1865 senaatti oli asettanut erityisen komitean pohtimaan oppikoulujen kehittämistä, mutta vasta 1872 tapahtui suuri koulujärjestysuudistus, joka pääpiirteittäin oli liikunnankin osalta voimassa kunnes tultiin peruskouluun. Tuon koulujärjestyksen myötä liikunta tuli pakolliseksi myös tyttökouluihin, sillä säännösten mukaan voimistelusta sai vapautuksen vain lääkärintodistuksen nojalla. KJ 1872:n mukaan poikien liikunnanopetuksessa tavoiteltiin voimaa ja kestävyyttä, tyttöjen puolestaan piti saavuttaman "norjuus ja vakavuus ruumiin liikunnoissa".

Lyseoissa liikuntaa oli KJ 1872 § 7:n mukaan kaksi viikotuntia kullakin luokalla. Tuntimäärä oli pudonnut puoleen entisestä. Tyttökouluissa tunteja oli vastaavasti kolme ja ne jakaantuivat koko viikolle niin, että jokaisena päivänä liikuttiin puoli tuntia. Toiset lähteet mainitsevat, että voimistelu tuolloin tuli lyseoissa vapaaehtoisiksi, toisten mukaan kyse

on ollut vain käännösharhasta, sillä liikunta oli luokiteltu harjoitusaineiden ryhmään.

Koulujärjestys 1872:ssa oli myös maininta siitä, että oppikoulujen vakinaisiksi voimistelunopettajiksi otettavien tuli osoittaa pätevyytensä.

Laulannon, voimistelun ja piirrustuksen opettajanviran haltijan on ynnä hakemuksien, papinkirjan ja ansioluettelon kanssa tuotava todistus tarpeellisesta tieteisopillisesta taitavudesta ja käytännöllisestä kyvystä, edellinen annettu asianomaiselta opettajalta Aleksenderin yliopistosta ja jälkimmäinen samain aineiden opettajalta normaalilyseumista tahi kansakoulunopettajaseminaarista.

Kun Venäjällä toteutettiin yleinen asevelvollisuus 1870 -luvun alussa, saivat myös 1877 ja 1878 valtiopäivät käsiteltäväkseen esityksen yleisen asevelvollisuuden toteuttamiseksi suuruhtinaskunnassa. Kun asevelvollisuuslaki tuli voimaan 1881, miehistökoulutus laajeni merkittävästi. Se koski kaikkia 24 vuotta täyttäneitä miehiä, joista osa valittiin arvalla vakinaiseen väkeen, osan jäädessä reserviläisiksi. Koska yleistä kaikille tarkoitettua asevelvollisuutta ei voitu toteuttaa, säädetyt esittivät, että reserviharjoitusten täydentämiseksi koulujen voimisteluharjoituksiin tuli yhdistää aseiden käytön alkeita. Samaa oli muuten esittänyt aiemmin Cygnaeus puoltaessaan kansakoulujen opettajaseminaarien liikunnanopetusta.

Maamme opettajakunta tajusi asian merkityksen. Opettajien pedagogisen yhdistyksen vuosikokouksessa 1879 teemanä mm. oli: "Miten koulu voisi valmistaa nuorisoa asevelvollisuuteen?" Vastaamaan oli kutsuttu yliopiston voimistelulaitoksen yliopettaja Viktor Heikel. Hän oli taitavasti nivonut sotilaskoulutuksen sekä koululiikuntaan että voimistelunopettajainkoulutuksen aloittamisen tarpeellisuuteen, koska oletettiin sen vaikuttavan myönteisesti hallitsijan päätöksiin. Senaatti oli 1882 keisarille osoittamassaan lausunnossa todennut:"

Valtiosihteerin 8 joulukuuta 1878 Kenraalikuvernöörille osoittamassa kirjeessä on Hänen Keisarillinen Majestettinsa määrännyt senaattia valmistelemaan alamaisen esityksen niistä erityisistä toivomuksista, joita Suomen viimeksi koontuneet säädyt vastauksessaan Hallitsijan esityksen yleisen asevelvollisuuden toteuttamiseksi maassa olivat lausuneet ja joiden joukossa esiintyi kysymys kouluvoimistelun järjestämisestä sellaisella tavalla, että se tulisi sopivaksi esivaiheeksi sotapalvelukselle.

Sitä ennen oli Helsingin ruotsalainen tyttökoulu ottanut 1867 liikunnan opetusohjelmaansa ja palkannut opettajaksi *Mathilda Wetterhof-Aspin*, jonka ansiosta spiessiläinen voimistelu otettiin tyttökoulujen ohjelmaan. Voimistelun saavuttama suursuosio Helsingin tyttökouluissa johti siihen, että se tuli koulujen yhteiseksi aineeksi. Matilda Asp ei tyytynyt hoitamaan vain kouluopetusta, vaan yhdessä miehensä kanssa perusti yksityisen voimisteluopiston kouluttaakseen opettajattaria lisääntyvien tyttökoulujen tarpeisiin.

Toiminta oli alkuvaiheessa vaatimatonta, kunnes Aspien opistolle myönnettiin valtionapua 1874. Ehtona oli, että "laitoksessa annetaan maksutta opetusta pedagogisessa voimistelussa sekä tietopuolisessa että käytännöllisessä, sellaisille opettajatar-kokelaille, jotka siinä suorittavat täyden kurssin, sekä teoreettista opetusta sellaisille opettajille, jotka ovat saaneet käytännöllistä opetusta valtion normaalikoulussa Helsingissä".

Kouluylhallitus oli 1881 antanut kouluille mallilukujärjestykset. Pyrkimyksenä oli saada jokaiselle luokalle kolme viikkotuntia voimistelua. Tilanpuutteen, aineen surkean arvostuksen sekä opettajien heikon tason johdosta tuohon tavoitteeseen ei päästy.

Asevelvollisuuslain voimaantulo oli se ratkaiseva tekijä, joka mahdollisti voimistelulaitoksen virallisen alkamisen 1882. Merkittävää oli se, että maamme voimistelunopettajakouluus oli käynnistynyt yksityisesti, joskin valtion tukemana, ja että se oli järjestetty naispuolisille opettajille. Aspin opisto

toimi aina siihen saakka, kunnes Helsingin yliopiston voimistelulaitos suuren 1984 reformin johdosta alkoi antaa koulutusta myös naisille, sillä sairavoimistelu liitettiin kiinteäksi osaksi opetusohjelmaa. Kun taustalla oli huoli nuorison terveydestä, tämä suuntaus oli ymmärrettävä.

Heikel ja Kallio vastakkain

Viktor Heikel, joka ylioppilasaikanaan oli tutustunut Bergholmin johtamaan ylioppilasvoimisteluun, opiskeli sekä Ruotsissa että Saksassa. Hän oli aikanaan maamme parhaiten koulutettu voimistelunopettaja. Jo nuorena hän toimi tuntiopettajana Normaalikoulussa (1869-73) ja Uudenkaarlepyyn seminaarissa, kunnes hänet nimitettiin voimistelulaitoksen yliopettajaksi 1875. Voimistelulaitoksella hän pani alkuun uudistuksia. Heti ensimmäisenä uudistui voimistelu sekä telineet ja välineet. Suurin muutos tapahtui silloin, kun voimistelulaitoksessa alettiin kouluttaa voimistelunopettajia 1882. Ensimmäisen vaikuttavan maanlaajuisen näytön Viktor Heikel antoi julkaistessaan kirjansa *Praktisk Handbok* 1874. Voimistelun opettajat ottivat kirjan kiitollisina vastaan, sillä Heikelin kirjassa tuotiin esille sekä opetustilasta että voimistelun opettamiskysymykset. Urheilua siinä ei käsitelty, mikä osaltaan oli vaikuttamassa siihen, että voimistelulla oli Suomen kouluissa pitkään miltei monopoliasema. Hän ei puhu liikkeistä vaan harjoituksista, sillä voimistelu ei ole liikeoppia.

Heikelin tiukka mutta hänen omasta mielestään naisten voimistelulinjaa pedagogisempi saksalaissuuntaus aiheutti monia kriisejä, koska naiset pitivät lingiläistä voimistelujärjestelmää parempana. Viimeksimainitun puoltajat olivat ilmeisesti ajatelleet myös työmahdollisuuksia koululaitoksen ulkopuolella joko osatoimisesti tai peräti kokonaan. Lingiläiset pitivät saksalaista voimistelua vaarallisena, koska siinä ei otettu huomioon liikkeiden fysiologisia vaikutuksia. Sak-

salaiset taas katsoivat ruotsalaisen voimistelun olevan kouluun sopimatonta, koska se oli teoreettista ja siten ikävyyttävää.

Kun Suomen ulkopuolella selviteltiin välejä saksalaisen ja ruotsalaisen järjestelmän kannattajien kesken, vuosisadan kahden viimeisen kymmenen aikana alkoi yhä selvemmin työntyä esiin englantilaistyyppinen urheilu fair play-säännöstöineen. Ulkoilmaliikunnalla oli Englanissa ollut suorastaan keskiaikaiset perinteet ja laaja harrastajakunta. Urheiluun liittyi voimakas kilpailullisuus, jonka vuoksi se helposti levisi 1800-luvun kilpailuhenkiseen länsimaiseen kulttuuriin.

Heikel suhtautui aluksi urheiluun myönteisesti ja niinpä se sai sijaa myös voimistelulaitoksella. Vaikka hän myöhemmin arvosteli kriittisesti urheilun kehitymissuuntaan, hän antoi oppilaalleen Wilskmannille täyden tuen tämän levittäessä urheiluharrastusta niin kouluissa kuin urheilujärjestöissäkkin. Suomen saksalaispainotteisen voimistelukasvatuksen vuoksi Suomessa urheilu levisi etenkin poikien ja miesten liikuntakulttuuriin Ruotsia nopeammin.

Vuosien mittaan Heikelin kehittämästä poikien voimistelujärjestelmästä, jolle lingiläisesti suuntautunut Göös oli luonut suuntaviivat, tuli pysyvä ja vaikeasti muutettava. Maamme voimistelunopettajakunta ei vielä 40 vuodenkaan jälkeen tahtonut hyväksyä Wilskmannin *Käytännöllisessä käsikirjassaan* esille tuomaa uutta järjestelmää.

Merkittävän päivätyön tyttöjen koululiikunnassa teki *Elin Waenerberg-Kallio* (1859-1927). Hän oli aloittanut voimisteluharrastuksensa Matilda Aspin koulussa, suoritti siellä myös opettajatutkinnon ja jatkoi opintojaan Tukholmassa. Sieltä oli peräisin hänen lingiläisyytensä. Kallio toimi voimistelunopettajattarena 43 vuotta Helsingin Yksityisessä Suomalaisessa Tyttökoulussa (myöhemmin valtion omistama Helsingin Suomalainen Tyttökoulu). Paikka oli sikäli merkittävä, että koulu valtion haltuunoton jälkeen toimi kaikkien voimistelulaitoksella opiskelevien voimistelunopettajattarien harjoittelupaikkana.

Opetusharjoittelua varten Kallio mm. laati *Naisvoimistelun käsikirjan* (1901), joka on ollut perusta myös tyttöjen voimistelunopetuksessa ennen I maailmansotaa. Hänen voimistelun käsityksensä oli laaja, sillä hän hyväksyi kouluvoimisteluun myös leikkejä, otteluita ja urheilullista oppiainesta. Kallion voimistelujärjestelmä oli kuitenkin tiukka, kurinalainen jopa sotilaallinen, vaikka hän korostikin harmoniaa eräänä voimistelukasvatuksen päämääränä

Kallio teki merkittävän uran myös vapaaehtoisessa seura-työssä. Jo 1886 hän julkaisi voimisteluohjelmia seura-voimistelijoiden tarpeisiin. Hän oli muuten 1894 aloittaneen voimistelulaitoksen ensimmäinen naiskurssin opettaja, mutta erimielisyydet Heikelin kanssa saivat hänet siirtymään takaisin koulumaailmaan.

Yhteenvedona voidaan todeta, että koulujen voimistelunopetusta haittasi suuresti se, ettei 1800-luvun koulu-uudistusten yhteydessä alan opettajakoulutusta saatu edes tyydyttävälle tasolle. Kun opettajien virkojen perustamiset ja palkkausperusteet oli sidottu koulujärjestyksen sääntöihin, voimistelun opettajien palkkio pysyi muiden harjoitusaineiden tapaan alimmissa arvostusluokissa. Se oli vain murto-osa ylimmistä lehtorin palkoista. Ero oli 1841 (teoria-aineen opettaja/voimistelun opettaja) 700/55 hopearuplaa, 1856 850/100 hopearuplaa ja 1872, jolloin voimistelun opettajien palkkio kaksinkertaistettiin, 4800/800 markkaa. Kun lisäksi opettajankunnan palkka muuhun palkkatasoon verrattuna oli heikko, ei ollut mikään ihme, ettei voimistelun alalle hakeutunut päteviä henkilöitä.

Aineen opetuksen taso pysyi siten kauan heikkona ja arvostuskin oli vähäinen. Kuten 1872 koulujärjestyksessä todettiin, harjoitusaineiden opettajat eivät päässeet opettajankunnan täysivaltaisiksi jäseniksi eivätkä siten voineet vaikuttaa koulun yleiseen kehittämiseen. Sen sijaan heidän oli osallistuttava kokouksiin, jos kyse oli heidän opetuksestaan. He eivät myöskään lehtorien tavoin saaneet nauttia papiston osaksi tulevasta etuoikeuksista, mikä oli osaltaan luomassa koulujen sisään melkoisen arvohierarkian.

Tyttöjen opetuksessa pätevien voimistelunopettajattarien puuttuessa opetustehtäviä hoiti myös Varalan opiston käyneet henkilöt, jotka Wilskmanin matkakertomusten mukaan osaltaan olivat nostamassa tyttöjen kouluvoimistelun tasoa.

Mielenkiintoista, mutta aikanaan kovaakin kiistaa saksalais- ja lingiläisvaikutteiden välillä käytiin niin vapaaehtoisessa järjestötoiminnassa kuin yliopiston voimistelulaitoksellakin. Mies- ja naisvoimistelu pysyi siksi jatkuvasti erillään, kun sukupuolet suhtautuvat lingiläisyyteen eri tavoin. Naiset olivat ruotsalaisen järjestelmän kannattajia. Se myös hidasti urheilun tuloa tyttöoppilaiden liikuntaohjelmiin koululaitoksessa.

Kiinnostava sivuseikka oli myös voimistelulaitokseen 1896 liitetty instruktöörikoulutus, jolloin annettiin päätös "Keisarillisen Majesteetin Armollisen Julistuksen voimistelun ja aseenkäytön harjoitusopettajain valmistamisesta Suomen sotaväkeä varten".

Kun oppikouluvoimistelun tila heikkeni, ja kun toisaalta urheilun aate oli leviämässä, pojat alkoivat kiinnostua itseorganisoidusta toiminnasta. Niinpä viime vuosisadalla perustettiin kymmenkunta oppikoululaisten voimistelu- ja urheiluseuraa, joista ensimmäinen oli jo mainittu Helsingin Suomalaisen Alkeisopiston Turnarit (1878).

Perustettiinpa 1899 koululaisurheiluseurojen keskusliitto Suomen Lyseoiden Urheilijat, joka alkuvaiheessa toimi valtakunnallisen urheilujärjestön eräänlaisena korvikkeena. Eri-tyyppiset luokkien ja koulujen väliset koitokset olivat vähitellen lajentuneet piiri- ja valtakuntatasoisiksi kilpailuiksi. Yleisimmät lajit olivat hiihto ja yleisurheilu mutta myös vapaa- ja telinevoimistelu sekä joissain paikoin pallopelit. Kuvavaavaa oli se, että oppilasurheilu oli aluksi massojen urheilua. Vähitellen se kilpailemisen myötä muuttui yksilöjen liikuntataitojen kehittämisen suuntaan.

Säädetyt suhtautuivat liikuntakasvatuskysymykseen hyvinkin erilailta. Aatelisto ja papisto olivat kouluvoimistelun kannalla tuntiessaan huolta jälkeläistensä hyvinvoinnista. Alempien säätyjen lapset eivät oppikouluun juuri hakeutuneet, ja

ehkä juuri siksi ne pitivätkin kouluvoimistelua pikemminkin aateliston ja muun yläluokan harrasteena. Jokapäiväisessä elämässään tavallinen kansa sai heidän mielestään riittävästi liikuntaa. Vähitellen porvariston ja talonpoikienkin mieliteet muuttuvat myönteisimmiksi, kun heidän joukossaan alkoi olla yhä enemmän koulumiehiä, jotka ymmärsivät voimistelunoppiaineen tärkeyden nuorison hyvinvoinnille ja terveydelle.

Itsenäisyyden alkuaian koululiikuntaa

Vuosina 1901-1917 tapahtui myös useita opetussuunnitelmallisia muutoksia. Suurimpana heilahtelun aiheuttajana oli venäjän kieli, jota sovitettiin suomalaisen koulun opetusohjelmaan. Se vaikutti osaltaan myös koululiikunnan asemaan ja tuntimääriin. Muuten ei itsenäistymisellä ollut koululiikuntaan erityistä vaikutusta.

Koululiikunta oli itsenäisyyden aikaan asti päävoittoisesti voimistelua. Jos ilmat sallivat syksyisin ja keväisin saatettiin jonkin verran leikkiä ja urheilla. Talvisin ohjelmassa oli hiihtoa ja luistelua.

Opettajakunnan huono asema ja heikko taso oli suoranainen syy siihen, ettei viime vuosisadalla oppikoulujen voimistelun-opetusta käytännössä saatu järjestetyksi. Vaikka jotkut suomalaiset olivatkin opiskelleet Tukholman GCI:ssä, opettajien taso ei alkanut nousta ennen kuin koulutus virallisesti aloitettiin yliopiston voimistelulaitoksella ja oikeastaan vasta sen jälkeen, kun opiskelu piteni kolmivuotiseksi ja lääkitysvoimistelun ja hieronnan opetus erotettiin omaksi koulutushaarakseen 1929. Voimistelunopettajakoulutuksen puutteiksi oli todettu em. lääkitysvoimistelupainotteisuuden lisäksi terveys- ja raittiusopin vähäisyys, opetusharjoittelun sisällyttäminen opintoihin, olematon urheilunopetus sekä liikuntatieteellisten tutkimusmahdollisuuksien puuttuminen (Kajavan komitea 1926).

Kuriositetiina mainittakoon, että urheilun saatua julki-
suutta 1912 Tukholman olympiakisojen ansiosta, voimistelulaitoksen miesten urheiluharjoituksia lisättiin 1-2 viikkotun-
nilla.

Ensimmäisenä urheilunopettajana toimi filosofian maisteri
Lauri Pihkala (1888-1981). Hän oli myös aktiivinen taistelija,
joka osaltaan oli kaatamassa voimistelulaitoksen kehittämisen-
suunnitelmia, koska laitoksen kehittämiskomitea ei hänen mie-
lestään suhtautunut riittävän vakavasti leikkiin, urheiluun eikä
laitoksen yhteiskunnallisiin tehtäviin.

Suomen itsenäistyttyä koululainsäädäntö uusittiin 1918. Seu-
raava suuri muutos oli 1921, kun säädettiin oppivelvollisuus,
ja jolloin kansakoulu määrättiin oppivelvollisuuskouluksi.
Opetusohjelmassa alaluokilla oli kaksi viikkotuntia laulua ja
leikkiä, yläluokilla sama määrä voimistelua ja urheilua. Ope-
tuksen taso oli edelleenkin kirjava, sillä opetusolosuhteet ja
opettajien henkilökohtainen asiaan paneutuminen vaihtelivat
melkoisesti. Varsinkin maaseudulla kunnollisia sisätiloja ei
juurikaan ollut ja välineidenkin määrä oli vähäinen. Asen-
noituminen opettamiseen riippui paljolti opettajan semi-
naarissa saamasta koulutuksesta.

Urheilun tuleminen naisten ja tyttöjen liikuntaan koki ko-
vaa vastarintaa. *Kisakentän* ensimmäisissä numeroissa käy-
ttiin kiivasta väittelyä siitä, sopiko 'rekordiurheilu' tytöille vai
ei. Iloitettiin myös siitä, että naiset voisivat nyt urheilemisen
aloittaessaan alkaa miehiä terveemmältä pohjalta. Keskuste-
lua olivat käymässä mm. *Anni Collan* (1876-1962), Elin Kal-
lio ja *Ellie Björksten* (1870-1947). Naisurheilukysymys ei vain
ollut liikunnallinen vaan myös terveydellinen, eettinen ja
moraalinen ongelma.

Urheileminen yritettiin pitää erillään kilpailemisesta. Har-
rastusta levitettiin kehittämällä tyttöjen ja naisten urheilu-
merkki, jonka suorittamisella pyrittiin monipuoliseen lii-
kuntaan. Muut urheilujärjestöt eivät tarjonneet urheilu-
toimintaa naisille eikä tytöille. Kun urheilua tytöille ja nai-
sille oli vain SNLL:n seurojen ohjelmassa, koulu nousi

merkittävään asemaan levitettäessä urheilua tyttöjen keskuuteen.

Valtiovallan lisääntynyt kiinnostus liikuntakasvatukseen itse asiassa oli seurausta puolustuslaitoksen halusta kehittää koulujen liikuntaa asevelvollisuutta vahvistavaan suuntaan. *Henrik Meinander* (1992) kuvaa tilannetta seuraavasti:

Jo vajaa kuukausi valkoisen armeija voittoparaatin jälkeen, eli 1918 kesäkuussa, oli ensimmäinen liikuntakasvatusta koskeva muutosehdotus valmiina sotaväen ylipäällikön esikunnassa. Ehdotuksen laatija oli ilmeisesti Pihkala, joka vast'ikään oli pestattu esikuntaan urheilu-upseeriksi. Ehdotus sisälsi rohkeita ajatuksia "Kansan puolustuskuntoisuuden edistämiseksi liikuntaharjoitusten avulla". Valtioval-
lan olisi rakennettava urheilukenttiä ja ryhdyttävä määrätietoiseen johtaja- ja ohjaajakoulutukseen, mm. perustamalla erityinen opisto tähän tarkoitukseen.

Ehdotus sai suopean vastaanoton esikunnassa. Heinäkuussa 1918 senaatin sota-asiain toimikunta otti vastaan sotaväen päällikön, kenraalimajuri Wilkmannin (myöh. Wilkama) allekirjoittaman ja Pihkalan ajatuksia seuraavan kirjeen, jossa ehdotettiin, että oppikoulujen venäjänkielen opetuksesta vähennetyt tunnit käytettäisiin sotilaallisiin harjoituksiin poikien voimistelussa. Perustelut olivat selkeät: "Sotilaallinen kansanhenki, johon miehistön kurin täytyy perustua, oli istutettava kasvavaan polveen, erittäinkin koulunuorisoon." Aloitteen seurauksena senaatti asetti saman vuoden syyskuussa komitean suunnittelemaan armeijalle liikuntaohjelmaa, -käsikirjaa ja -terminologiaa, joka sopisi myös koulu- ja seuraliikunnalle.

Ivar Wilskman ja Lauri Pihkala olivat siinä viisihenkisessä komiteassa, joka pohti sotaväen päällikön esitystä. Komitea piti sotaministeriölle 1920 jättämässään mietinnössä kenraalimajuri Wilkmannin aloitetta hyvänä, mutta halusi toteuttaa uudistuksen lisäämällä tunteja yläluokkien liikuntaan. Ensin tuntimäärä nostettaisiin kahdesta kolmeen ja samalla

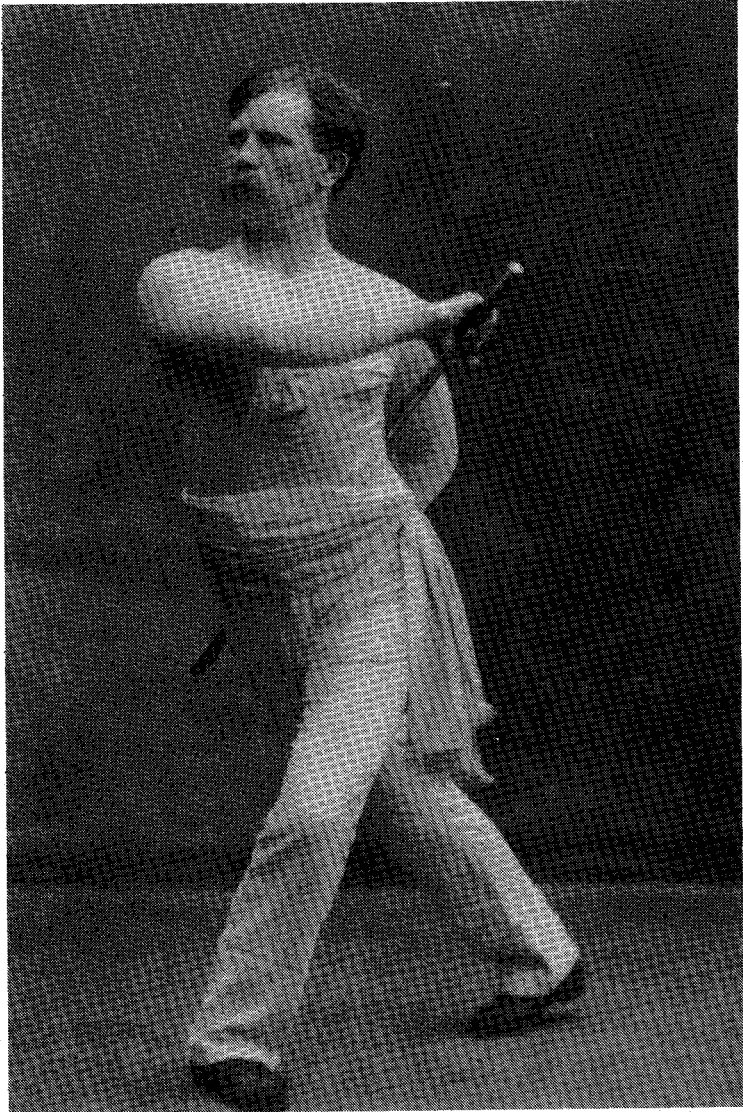
pyrittäisiin hankkimaan sekä päteviä opettajia että kunnollisia liikuntatiloja. Pidemmällä tähtäimellä tuntimäärä nousisi aina kuuteen tuntiin viikossa. Sotilasharjoituksilla lähinnä tarkoitettiin sulkeis- ja ampumarjoittelua. Ne eivät kuitenkaan toteutuneet ja vähitellen opetusohjelma painottui terveys-kasvatukseen ja urheiluun, vaikka vielä senkin jälkeen asetettiin uusi komitea laatimaan ehdotusta liikuntakasvatuksen edistämiseksi mm. tarkoituksena kansan puolustusvalmiuden kohottaminen. Aisapari Wilskman-Pihkala työskenteli myös tässä komiteassa ja heidän ajatuskulkunsa näkyy selvästi mietinnön sanomasta. Siinä nimittäin korostettiin urheilun kasvatuksellisia arvoja. Vapaussodan tunnekuohut olivat laantumassa ja kun vielä Antwerpenin olympiakisoista tuli menestystä, linjanmuutos oli ymmärrettävä.

Mielenkiintoista on havaita, miten komitea puuttui myös liikuntakasvatuksen hallintokysymykseen. Pihkala ajoi koko liikuntasektorin siirtämistä sotaministeriön alaisuuteen, Wilskman taas ehdotti paikaksi kirkollis- ja opetusministeriötä. Viimeksimainittu kanta voitti, ja koululiikunta-asioita hoidettiin edelleenkin tuossa ministeriössä.

Voimistelulaitokselle tuli 1913 naisten kasvatusopillisen voimistelun vanhemmaksi lehtoriksi Kallion kansainvälisesti tunnettu oppilas Elli Björksten. Hänen kautensa kesti 25 vuotta. Björksten kehitti suomalaista naisvoimistelua tanssillisempaan suuntaan irtautuen vähitellen lingiläisyydestä. Tiukasta komennosta luovuttiin. Oleellista oli opettajan äänenkäyttö. Opetustapahtuman ydin oli hänen mielestään opettaja, ei metodi.

Wilskmanin ja Collanin aikaa

Kouluylivaltuutukseen perustettiin voimistelun ja terveysopin sekä kouluhygienian tarkastusta varten sekä mies- että naispuoliset tarkastajan virat. Ensin poikien voimisteluun v. 1918

Ivar Wilschman, kouluhallituksen ensimmäinen voimistelun ja terveydenhoidon tarkastaja. Suomen Urheilumuseosäätiön valokuva-arkisto.

ja vuotta myöhemmin tyttöjen puolelle. Virkoihin nimitettiin Ivar Wilskman ja Anni Collan. Molempien henkilökohtaiset panokset suomalaisen liikuntakulttuurin ja etenkin koululiikunnan kehittämiseksi ovat olleet erittäin merkityksellisiä. Kumpikin julkaisi huomattavan määrän liikunnan eri alojen kirjallisuutta ja oli alkuunpanemassa suomalaista urheilu- ja liikuntalehdistöä. He loivat hallinnollisen käytännön, joka säilyi lähes peruskoulun tuloon saakka.

Ivar Wilskman oli ensimmäinen kouluhallituksen vakinainen voimistelun ja terveydenhoidon tarkastaja 1918-26. Tilapäismääräyksellä hän oli sitä ennen tehnyt 14 tarkastusmatkaa 1914 mennessä, jolloin kouluylivaltuutukseen tuli ensin voimistelun ja terveysopin apulaistarkastajan virka. Ensimmäinen matka oli ollut talvella 1893 ja seuraavat sitten 00-01, 03, 05-07 ja 14-18. Wilskman oli palveluksesta erotessaan 72 -vuotias. Hän oli ollut Helsingin yliopiston voimistelulaitoksen aliohjaajana 1877-1914.

Ollessaan voimistelunopettajana Helsingin Suomenkielisessä Alkeisopistossa, josta 1877 tuli Suomalainen Normaaliyhteiskoulu, Wilskman oli mm. 1878 perustamassa Alkeisopiston Turnareita (myöh. Suomalaisen Normaaliyhteiskoulun Turnarit, nyk. Norssin Turnarit), joka ei ollut vain ensimmäinen koululaisurheiluseura vaan myös ensimmäinen suomenkielinen urheiluseura maassamme. Samoin hän oli panemassa alkuun merkittävää oppikoulujen sisäistä ja välistä urheilutoimintaa ja synnyttämässä Suomen Lyseoiden Urheilijat -yhdistystä 1899.

Henrik Meinander (1992) kuvaa, miten Wilskman näki koululiikunnan laaja-alaisena toimintana:

Wilskman ehti järjestys-, vapaa- ja telineliikkeiden harjoittelun sekä sisäleikkien lisäksi käydä jokaisen luokan kanssa syksyllä uimassa, talvella mäkeä laskemassa ja keväällä palloa lyömässä. Kahdella ylimmällä luokalla harrastettiin joskus ampumista, kuulantyyntöä ja keihäänheittoaakin. Tällainen monipuolisuus oli harvinaista oppikoululiikunnassa 1930 -luvulle saakka. Se osoitti kuitenkin, mihin suuntaan opetus poikien kohdalla oli menossa.

Huvittavaa on kuitenkin lukea Wilskmanin tarkastusker-
tomusta (1917), jossa hän on huolissaan siitä, että palloilem-
iseen uhrattiin poikien opetuksessa liikaa aikaa.

Vuonna 1906 Wilskman oli uudelleen kokoamassa SVUL:a,
joka oli alustavasti perustettu jo 1900. Kenraalikuvernööri
oli tuolloin pitänyt järjestöä sotilaallisena mm. siksi, että siellä
voimisteltiin aseenkäsittelyä muistuttavilla sauvoilla. Wilsk-
man toimi SVUL:n ensimmäisenä puheenjohtajana 1914
asti. Hänen toimestaan oli aiemmin perustettu *Suomen
Urheilulehti*, jonka päätoimittajana hän oli 1898-1909.
Järjestöansioittensa johdosta häntä kutsutaan "Suomen ur-
heilun isäksi".

Ivar Wilskmanin kaltainen koululiikunnan kehittäjä oli *Anni
Collan* (1876-1962), tyttöjen voimistelun ensimmäinen tar-
kastaja 1919-1945. Collan hoiti virkaa 26 vuotta ja oli eläk-
keelle lähtiessään 69 vuoden ikäinen. Collan jatkoi Kallion
ja Björkstenin määrätietoista naisten liikuntakasvatustyötä.
Hän kehitti tyttöjen urheilumerkkijärjestelmän, käynnisti
leikki- ja tanhuperinteen keräämisen ja tallentamisen. Tyt-
ttöjen urheilumerkki 1912 on maailman vanhin naisten ja
tyttöjen urheilumerkki. Se oli käännteentekevä koko naisten
liikuntahistoriassa.

Collan oli ollut voimistelun opettajana useissa kouluissa ja
toimi voimistelulaitoksen leikin- ja urheilunopettajana 1909-
1919. Hän oli aloittamassa Varalan urheiluoipistossa useita
liikunnanopetuskursseja. Collan oli perustamassa sekä usei-
ta naisvoimisteluseuroja että Suomen Voimisteluopettajatar-
yhdistystä 1912, jonka puheenjohtajana hän toimi 1915-17.
Hänen johdollaan naisopettajainyhdistys aloitti Helsingin
kansakoulujen neljännen ja jatkoluokan tyttöjen vapaaehtoi-
sen voimistelun ja urheilunopetuksen. Hän oli mukana
Suomen Naisten Liikuntaliitossa ja perusti *Kisakenttä* - leh-
den. Collania pidetään myös partioliikkeen perustajahahmo-
na ja kansainvälisestäikin tunnettuna partiojohtajana.

Collan oli jo kouluaikana osoittanut erityistä kiinnostusta
omaehtoiseen liikuntaan. Luokkatoveriensa kanssa hän oli

5. luokalla perustanut "Sporttiliiton", jonka sääntöjen 1§ kuuluu: "Liiton tarkoituksena on kaikenlaisen urheilun edistäminen ja harjoittaminen, varsinkin voimistelun harjoittaminen." 5 §:ssä todettiin: "Sen ohessa tulee jäsenten aina olla Jumalata rakastavia ja pelkääviä, veljellisiä, auttavaisia, karaistuja kärsimään vilua, hellettä, nälkä ja janoa". Lopussa oli vielä lisäys: "Rohkeus joka paikassa on pääasia, jota vastoin ujous ja pelkurimaisuus ovat suurimpia ja halveksittavimpia rikoksia liittoa vastaan".

Voimistelulaitoksessa opiskellessaan Collan oli jo julkaissut lehteä nimeltä *Framåt marsch*. Toimitettuaan Wilksmanin perustaman Suomen Urheilulehden naisten osastoa hän halusi kehittää naisille oman aikakausilehden, joka naisten voimakkaiden itsenäisyyspyrkimysten saattelema välittäisi lukijoilleen ajankohtaisia asioita. Kisakenttä alkoi ilmestyä 1911. Collan kustansi sen ensin pari vuotta omilla varoillaan, kunnes siitä tuli Suomen Naisten Liikuntaliiton äänenkannattaja.

Collan oli jo Viipurin (1904) voimistelujuhliilta saakka kerännyt voimistelukirjoja lainatakseen niitä tarvitseville. Hän lahjoitti laajan kirjastonsa 1921 Yliopiston kirjastolle, joka myöhemmin lahjoitti ne Suomen Urheilumuseosäätiölle. Näin syntyi *Suomen Urheilu* -kirjasto. Mainittakoon, että Collan toimi Urheilumuseon pitkäaikaisena kirjastonhoitajana ja suurimman osan siitä ilman palkkaa.

Merkittävä suomalaisen koululiikunnan kehittämistapahtumia olivat myös tarkastajien Wilksmanin ja Collanin suorittamat tarkastusmatkat. Oppikoulujen lisäksi käytiin seminaareissa, kansakouluissa ja erityiskouluissa. Huomio kiinnitettiin sekä voimistelun että terveysopin opetukseen. He tarkastivat tilat ja välineet sekä koulun yleisen hygienian. Myös opettajien pätevyys oli erityisen huomion kohteena. Havainnoistaan tarkastajat raportoivat kouluhallitukselle, josta otettiin puolestaan yhteys rehtoreihin asiantilojen korjaamiseksi. Monet raportit ovat tämän päivän näkemysten mukaan melko rajua luettavaa. Sanoja ei säästely opetusolosuhteita, opetusta ja opettajien persoonaa kuvattaessa.

Erityisen tärkeiksi on koettu tarkastajien opettajien kanssa pitämät keskustelut ja neuvonpidot, koska useimmilla opettajilla ei ollut alan koulutusta. Matkojen aikana Collan alkoi puhua telinevoimistelun puolesta tunnuslauseenaan "Voimistelutelineet ensi vuoden talousarvioon". Collanin erityisharrastuksiin kuului voimistelusalien sisustaminen. Täältä alalta hän kirjoitti oppaat *Kansakoulujen voimistelutelineet* (1920) ja *Voimistelu- sekä urheilu- ja leikivälineopas* (1926).

Kouluhallitus oli kiertokirjeellään vuonna 1924 määrännyt, että kansakoulujen tuli ensi tilassa hankkia puolapuita ja muita voimistelutelineitä sekä palloja, mailoja, maalitauluja, korkeushyppytelineitä ja "kaksi poikien kuulaa". Myös voimistelu- ja urheilupuvustosta annettiin suosituksia.

Suomen Lyseoiden Urheilijat lopetti toimintansa vuonna 1920. Luokkien ja koulujen välisen kilpailutoiminnan vilkastuminen lisäsi uuden järjestön perustamispainetta. Niinpä pian sen jälkeen synnyttiin Koululaisurheiluliitto. Vuonna 1926 perustettiin ensin vain oppikoulun pojille tarkoitettu Suomen Oppikoulujen Urheilijat (SOU). Perustavassa kokouksessa Pihkala alusti kysymyksen: "On perustettava uusi liitto, jossa kaikki vastuu ja siis myös johto annetaan koululaisille". Näin aluksi tapahtuikin.

Oppisisällössä tapahtui vähitellen siirtymistä urheiluun. Merkittävin siirto oli vuonna 1926, kun todistukseen tuli arvosana myös urheilussa. Jalka- ja pesäpallon pelaaminen yleistyi 1930-luvulla ja talvella pyrittiin hiihtämään, mikäli oppilailla oli tarvittavat välineet. Urheilumerkkisuoritukset tulivat kouluihin. Edellisten johdosta voimistelunopettajat kokoontuessaan Suomen Urheiluopistoon kouluhallituksen järjestämille jatkokursseille esittivät yhteisesti, että kouluhallituksen tulisi kiinnittää huomio voimistelulaitoksen urheiluopetuksen puutteisiin.

Opetusministeriölle edellisen johdosta osoittamassaan lähetekijelmässä kouluhallitus oli todennut:

Koulujen liikuntakasvatusohjelmassa on urheilu viime vuosina saanut yhä vankemman jalansijan ja käytetään sen

Pesäpalloharjoittelua 1920-luvulla. Suomen Urheilumuseosäitiön kuvaarkisto.

harjoittamiseen ja opettamiseen oheistetun kouluhallituksen tammikuun 29 päivänä 1932 lähettämän kiertokirjeen mukaisesti oppikouluissa nykyään noin puolet kaikista ruumiilliseen kasvatukseen varatuista tunneista. Tällainen urheilun aseman ja merkityksen kasvaminen kouluissamme edellyttää, että urheilunopetukseen ja urheilunopettajien valmistukseen yliopiston voimistelulaitoksessa kiinnitetään riittävästi huomiota.

Kansakoulujen liikunnanopetusolosuhteet ja opettajien henkilökohtainen asiaan paneutuminen vaihteli melkoisesti. Se

riippui paljolti opettajan seminaarissa saamasta koulutuksesta. Varsinkin maaseudulla kunnollisia sisätiloja ei juuri-kaan ollut ja välineidenkin määrä oli vähäinen.

Oppikoulujen toiminnan perustana oli edelleenkin KJ 1872, jota oli vain joissain kohdin muutettu. Valtion koulujen alalukiolla (I-IV) ja tyttökouluissa liikuntaa oli kolme viikkotuntia, ylempillä luokilla kaksi. Yksityisissä kouluissa tuntimäärät olivat pienemmät. Terveys- ja raittiusopin opetus kuului voimistelunopettajalle, samoin lisätunteja tuonut maanpuolustuskasvatus 1930-luvun loppupuolelta jatkosodan loppuun asti..

Pihkalan aloitteesta 1933 oppikoululaiset saivat viikon hiihtoloman. Kansakouluilla loma on muutaman päivän pituinen. Se on tarkoitettu innostamaan koululaisia lisäliikuntaan ja ennen kaikkea kohentamaan heidän terveydentilaansa.

Koululiikunta-asiaa levittämään ja yhteydenpitoa tiivistämään tarkoitettu *Kouluvoimistelu ja -urheilu* (myöh.*Liikuntakasvatus*), joka on ollut liikunnanopettajien yhteinen lehti, alkoi ilmestyä 1936.

Ivar Wilskman ja Anni Collan olivat koululiikunnan eittämättömiä kärkihahmoja, joiden vaikutus koululiikunnan kehittämiseen on ollut aivana ratkaiseva. Heidän ohellaan on jo mainittu Viktor Heikel, "Mamma" Kallio ja Elli Björkstén. Vankkoja voimistelunopettajakouluttajia ja urheilujärjestöhenkilöitä olivat *Kalle Rikala* (1875-1957) ja *Hilma Jalakanen* (1889-1964). Rikalasta tuli mies- ja naisliikunnanopettajien yhdistyessä Suomen Voimisteluopettajaliitoksi sen ensimmäinen puheenjohtaja 1912-1922. Hän oli kasvatusopillisen voimistelun yliopettaja 1911-1942 ja voimistelulaitoksen viimeinen virkaan vakinaiseksi nimetty johtaja (1930-1944).

Maanpuolustusta ohjelmaan

Koululiikunnan ilme muuttui sotien aikana, kun ohjelmaan tuli maanpuolustus. Se liitettiin pääosin voimistelunopetuk-

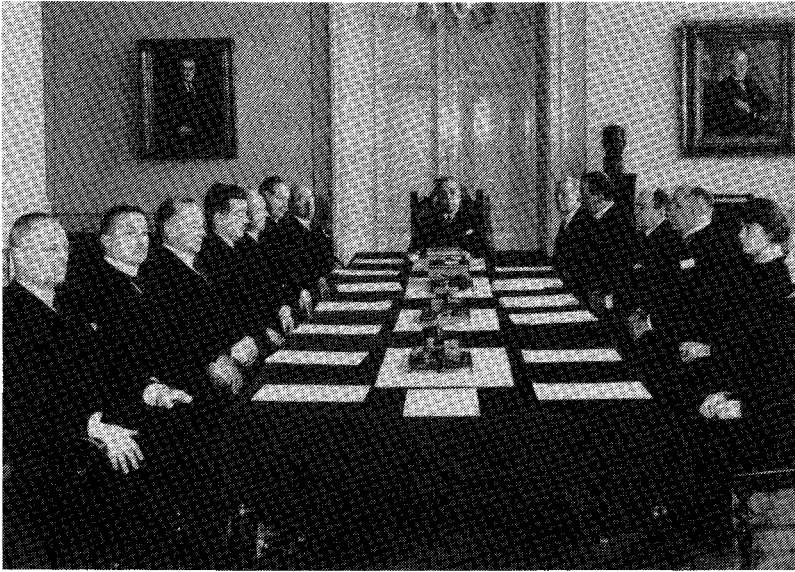
seen, koska katsottiin, että fyysinen kunto ratkaisi maanpuolustuskuntoisuuden. Kansakoulujen opetusaiheiksi suositeltiin Kouluvoimistelu ja urheilu -lehdessä 1937 mm. topografikartan tunteminen, marssikompassin tunteminen ja käyttö, retkeilyjen yhteydessä suunnistaminen, ensi toimenpiteet ilma- ja kaasuhyökkäyksen sattuessa ja ensi apua antava sairashoito.

Majuri *Yrjö Tikka* laati kaksi vuotta myöhemmin väestönsuojelun opaskirjansen. Alle 13-vuotiaille piti opettaman henkilökohtaista suojautumista ja heitä vanhemmille oppilaille lisäksi väestönsuojelutehtäviä. Suomen Voimistelunopettajaliitto ei ollut tyytyväinen ohjelmalisäykseen ja niinpä se vaatikin lisätunteja liikuntaan, jotta manpuolustuskasvatus voitaisiin hoitaa. Sen johdosta opetusministeriö vahvisti kesäkuussa 1941 uudet oppiennätykset valtion oppikouluille. Voimistelun, urheilun ja terveystuntien tunteja lisättiin neljään. Samalla otettiin mukaan ns. kaksoistunti, joka oli tarkoitus pitää iltapäivisin. Oppiennätyksissä muutettiin myös liikunnan opetusisältöä.

Voimistelu, yleisurheilu, palloilu ja uinti ovat edelleen niitä lajeja, joita on harjoitettava. Niistä on nyt löydettävä esille se, mikä sotilaalliselta kannalta on ensiarvoista. Kaikissa urheilumuodoissa on annettava niin runsasti liikuntaa, että se on omiaan kohottamaan yleiskuntoa.Aseharjoituksia ei tähän mennessä ole ollut kouluissa, mutta nyt näyttää tulleen aika harkita niiden käytäntöön ottamista.

Koululiikunnassa korostuivat maastolajit ja kestävyysharjoitukset. Kouluvoimistelu ja urheilu -lehdessä oli 1944 vielä käsitelty aihetta Latupartio toiminnan opettaminen koulun hiihtotunneilla sekä tiedotettu naisvoimistelunopettajien maanpuolustuskursseista. Mutta heti sodan päätyttyä loppui myös keskustelu maanpuolustuskasvatuksesta.

Sotien aikainen liikuntakasvatus näkyi myöhemminkin vankan yleiskunnan korostumisena ja perusliikuntalajien painottumisena. Samoin se ilmeni koululiikunnan kilpailukorosteisuutena.

Kokous kouluhallituksessa 1930-luvulla. Anni Collan äärimmäisenä oikealla. Suomen Urheilumuseosäätiön valokuva-arkisto.

Sotien edellä ja myös niiden aikana suomalaiset koululaiset olivat tekemisissä sekä suojeluskuntatoiminnan että Lotta Svärd-järjestön kanssa. Niillä oli huomattava merkitys urheilu- ja kilpailukulttuurin edistämisessä.

Koululiikunta sotien jälkeen

Sotien jälkeen yksityisoppikoulujen määrä lisääntyi. Koulut noudattivat pieniä poikkeuksia lukuunottamatta valtion koulujen oppiennätyksiä ja tuntijakoa. Liikunnan tuntimäärät putosivat sotia edeltäneelle tasolle. Voimistelusta ja urheilusta annettiin edelleen erilliset arvosanat.

Naisten ja tyttöjen voimistelussa Jalkanen, joka oli voimistelulaitoksen kasvatustopillisen voimistelun ensimmäinen opettaja 1937-1958, sovelsi uusia keskieurooppalaisia näkemyksiä. Hänen uuden voimistelun keskeisiä ajatuksia olivat luonnollisuus ja ilmaisullisuus. *Elna Kopponen* (kasvatustopillisen voimistelun ensimmäinen opettajatar 1959-72) monipuolista voimistelua ottamalla mukaan välineet ja liittämällä teline- ja liikkeitä osaksi vapaavoimistelutuntia. Naisten puolella voimistelun kehittäminen lähti useimmiten aikuisten naisten tarpeista ja lähtökohdista. Osittain tästä syystä varsinainen tyttöjen kouluvoimistelu jäi kehittymättä. Selvä suuntauksen muutos tapahtui peruskouluun siirryttäessä.

Miesten voimistelussa korostuivat aluksi vapaaliikkeet ja myöhemmin telinevoimistelu. Poikavoimistelun johtohahmoksi nousi Helsingin Normaalilyseon voimistelun, urheilun ja terveysopin lehtori *Väinö Lahtinen* (1897-1989), joka myös toimi puheenjohtajana sekä Suomen Voimisteluliitossa (1946-58) että Suomen Voimistelunopettajaliitossa (1935-61). Hän oli Kouluvoimistelu ja urheilu -lehden perustaja ja sen ensimmäinen päätoimittaja 1936-54.

Urheilussa perinteisten lajien joukkoon tulivat erityisesti pallopelit. Kori- ja myöhemmin lentopallo tulivat ohjelmiin. Opetus oli urheilussakin aikuismaista ja painottui tulosten ottamiseen ja kilpailuttamiseen. Opetusta leimasi sotilaallinen ja valmennuksellinen ote, mikä osaltaan johtui siitä, että monet poikien liikunnanopettajat olivat entisiä upseereja ja nyt mukana seuratyössä.

Tytöt päätettiin ottaa mukaan SOU:n toimintaan 1940, mutta sota viivästytti ratkaisevaa askelta. Vasta 1946 SOU:n vuosikokous valitsi erillisen ryhmän hoitamaan tyttöjen urheilutoimintaa.

Urheilumerkkejä koulussa suoritettiin aluksi innokkaasti, mutta peruskouluun siirryttäessä niiden suosio hälveni. 1943 myytiin merkkejä 50 kappaletta ja sen jälkeen 1953 11329 kappaletta, 1963 12621 kappaletta ja 1970 1164 kappaletta. Parhaat tulokset saavutettiin niinä vuosina, joina voimiste-

lun kotirataottelu perustui suoritettuihin merkkivaatimuksiin. Merkkien myyntitoiminta siirtyi Koululiikuntaliitolle 1971.

Voimistelu ja urheilu -nimike tuli kansakoulujen päästöto-distukseen 1935. Samana vuonna myös kansakoululaiset saivat viikon pituisen hiihtoloman. Kouluhallitus oli kirjeellään 1920 määrännyt pidettäväksi liikuntaa kolme tuntia kullakin luokalla. Se ei kuitenkaan toteutunut. Useimmissa kouluissa etenkin maalla, jossa ei ollut erillistä sisäliikuntatilaa tai jossa se oli yhdistetty veistosaliin, tuntimäärä pysytteli minimissä eli kahdessa.

Ennen vuotta 1951 kansakoulujen opetussuunnitelmat eivät olleet velvoittaneet määrättyyn opetukseen ja jos opetussuunnitelma yleensä oli, se oli yleensä tehty koulutasolla. Valtakunnallisen opetussuunnitelma 1952:n tarkoituksena oli yhtenäistää käytäntö.

Kouluhallituksesta käsin annettiin suoraan kouluille varsin tarkkoja ohjeita oppilaiden arvostelusta, liikunnasta vapauttamisesta, pukeutumisesta ja peseytymisestä, opettajien väli-tuntivalvonnasta jne. Niiden tarkoitus ei kuitenkaan ollut pikkumainen asioihin puuttuminen vaan linjojen ja kantojen esittäminen opettajien arkityön avuksi ja tueksi.

Peruskoulu toi mahdollisuuksia

Peruskoulun tulo merkitsi melkoisia liikunnan opetuksen muutoksia. Se tuli tavoitellisemmaksi ja suunnitelmallisemmaksi. Toteuttamista edisti opettajien siirtymävaiheessa tapahtunut yleinen (SIVA) täydennyskoulutus, jolla opettajat perehdytettiin sekä koulunuudistuksen keskeisimpiin kysymyksiin että eri opetusalojen uudempaan kehitykseen. Sen avulla myös uusi liikunnan opetusnäkemys pyrittiin viemään mahdollisimman monen liikuntaa opettavan opettajan tietoon.

Tavoiteajattelussa palattiin vuosisadan vaihteen tavoin korostamaan oppilaan persoonallisuuden kaikenpuolista kehittämistä (vrt. Heikel, Wilskman, Kallion, Björksten ja Collan). Päätehtävänä oli herättää innostus omaehtoiseen liikuntaan ja samalla vaalia oppilaan fyysistä kuntoa. Oppilasta pyrittiin kasvattamaan liikuntaan ja liikunnan avulla.

Peruskoulun opetussuunnitelmaan siirtymistä ohjattiin kouluhallituksesta käsin (SIVA - ja VESO -koulutus). Sen johdolla kaikissa oppiaineissa valmistettiin vuosittaiset koulutuspaketit. Läänitasolle kehitettiin 1972 lääninkouluttajaverkosto. Joka lääniin nimettiin yksi nais- ja yksi miespuolinen lääninkouluttaja. Päätehtävänä oli opettajien kouluttaminen peruskoulun opetussuunnitelmaan. Lääninkouluttajien käyttö vaihteli lääneittäin melkoisesti. Joissakin lääneissä he saivat riittävästi resursseja (aikaa ja rahaa) kiertääkseen läänin eri kunnissa antamassa liikunnan ohjaus- ja konsultointiapua, joissain lääneissä he toimivat kouluttajina vain virallisessa SIVA -koulutuksessa.

Tuntimäärissä tapahtui laskua, jos tunteja verrataan oppikouluissa olleisiin tuntimääriin. Kansakoulun tuntimääriin verrattuna tapahtui pientä nousua. Tuntimäärät olivat seuraavat:

<i>Luokkataso</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Tunnit</i>	1-2	1-2	2-3	2-3	2-3	2-3	2	2	2

Opetusohjelmaan tuli kansalaistaito, jota yläasteella useimmiten opetti liikunnanopettaja. Sen sisällöstä mainittakoon terveys- ja liikennekasvatus.

Lajivalikoima liikunnassa lisääntyi, mutta samalla voimistelun asema kouluissa laski pohjalukemiin. Osittain se johtui

siitä, ettei opettajankoulutuksessa eikä koulun ulkopuolella lajiliitoissa oltu kehitetty voimistelun metodiikkaa ajatellen lasten ja nuorten opetusta.

Joissakin kouluissa pojilla ei ohjelmassa ollut lainkaan voimistelua ja tunnit olivat pelkkää palloilua. Laskua myös ilmeisesti edisti se, että voimistelusta ja urheilusta ei enää annettu erillisiä arvosanoja vaan yhteinen liikuntanumero.

Kouluhallituksen aloitteesta laadittiin yhteisiä kuntotestistöjä 1980 -luvun taitteessa. Sen käynnisti koululiikunnasta tehty tutkimusohjelma, josta Liikunnan ja Kansanterveyden Edistämissäätiön tutkimuslaitoksessa myöhemmin virisi useita merkittäviä tutkimuksia.

Koululiikunnan suurin ongelma peruskoulun aikana on ollut kunnollisen opetus suunnitelman puuttuminen ja opettajien heikko sitoutuminen opetussuunnitelman noudattamiseen. Valtakunnallisena opetussuunnitelmana pidettiin Peruskoulukomitean mietinnön I ja II osia, jotka eivät rakenteeltaan eivätkä konkreettisuusasteeltaan vastanneet opetussuunnitelmalle asetettuja vaatimuksia. Kun opetussuunnitelmien tekeminen myöhemmin siirrettiin kunnille, vain harvassa kunnassa kyettiin sellainen liikuntaan tekemään. Vielä harvempi kunta liitti siihen opettajien täydennyskouluttamisen. Lääninhallitusten yhteyteen 1970 -luvulla perustetuilla kouluosastoilla ei yleisesti ottaen ollut aineasiantuntemusta, jolloin ainekohtainen ohjanta jäi lääneissä sattumanvaraiseksi.

SOU lopetettiin 1974, kun sillä ei enää ollut toimintaedellytyksiä so. oppikouluja. Toiminta siirrettiin Koululiikuntaliittoon (ent. Kansakoulujen Liikuntakasvatusliittoon).

Uusi opetussuunnitelmakäytäntö oli pettymys

Valtioneuvosto tarkisti peruskoulun ja lukion tuntimääriä 1985. Siinä yhteydessä se lakkautti yläasteelta kansalaistaito-oppiaineen ja edellytti, että sen oppiaineesta pääosa siir-

retään liikunnan- ja terveystiedonopetuksen yhteyteen. Samalla lisättiin liikuntaan yksi tunti 8.- luokalle. Lukion kurssimäärä säilyi entisellään.

Kouluhallitus vahvisti opetussuunnitelman perusteet sekä peruskouluun että lukioon. Vastuu opetussuunnitelman tekemisestä siirrettiin kunnille. Liikunnassa se merkitsi melkoista pysähtyneisyyttä, koska kunnat eivät nytkään antaneet opetussuunnitelman laatimiseen riittävästi resursseja (aikaa ja rahaa). Vaikeutena oli myös se, ettei opettajia oltu koulutettu opetussuunnitelma-ajatteluun saati sitten opetussuunnitelmien tekemiseen.

Lukiossa pyrittiin 1980 -luvulla lisäämään valinnaisuutta. Lukio muunnettiin kurssimuoseksi ja liikuntaa tuli yhteensä 5 kurssia (kaksi ydinoppiaines- ja kolme lisäoppiaineskursia) ja terveystietoon yksi kurssi. Kurssin pituudeksi laskettiin 38 oppituntia, mikä aiempaan laskutapaan verrattuna tarkoittaa yhtä vuosiviikkotuntia.

Lukion opetussuunnitelman perusteiden 1985 mukaan kullakin lukiolla oli mahdollisuus itse tehdä opetussuunnitelma kolmeen liikunnan lisäoppiaineskurssiin. Kahden ydinoppiaineskurssin sisältö oli valtakunnallisesti linjattu. Puuttuvasta ohjannasta ja heikosta valvonnasta johtuen koulukohtaisia opetussuunnitelmia ei lukioihin syntynyt. Niinpä seuraavassa lukion opetussuunnitelman perusteiden tarkistuksessa opetussuunnitelman tekeminen siirrettiin takaisin kuntatasolle.

Kouluhallituksessa suoritettiin kartoitus liikunnan opetuksen tilasta. Tällöin havaittiin runsaasti peruskoulun ala-asteen kouluja, jotka eivät noudattaneet valtioneuvoston 1985 tuntijakopäätöstä. Liikuntatunteja oli jos joillakin syillä vähennetty, mutta liikunnan ylitarkastajan raportista huolimatta asiaan ei tullut korjausta. Erillinen sisäliikuntatila puuttui n. 1500 ala-asteelta. Suunnistuskarttoja oli 45 %:lla kouluista. Uinninopetusta pystyttiin järjestämään noin puolessa kouluista. Luistelu ja jääpelit olivat talvella mahdollisia n. 60 %:lla mutta hiihtämään päästiin miltei jokaisessa koulussa, mikäli oli lunta.

Peruskoulun virallinen liikunnanopetuksen täydennyskoulutus oli kuitenkin teoreettista. Se oheen tarvittiin käytännön koulutuskursseja. Niinpä peruskoulun tultua koulutuspaikoiksi aluksi tulivat kesäyliopistot, joiden vapaaehtoisille kursseille opettajat tulivat loma-aikanaan. Myös 1980- luku oli vilkasta opettajien vapaaehtoisen täydennyskoulutuksen aikaa. Lääninkouluttajajärjestelmän romuunnettua urheilupistot tarjosivat apuaan. Niissä järjestettiin runsaasti sekä yleisiä liikunnanopetuskursseja että muutamiin lajeihin keskitettyjä koulutuspäiviä. Koulutus tapahtui työaikana ja opettajat olivat useimmiten siellä kuntien lähettäminä. Suomen Liikunnanopettajaliiton toimesta on aineopettajille kesäisin järjestetty omaa kurssitoimintaa.

Kouluhallitus oli 1990 luvun taitteessa kiinteästi mukana taiteen perusopetuksen kehittämisessä. Se osaltaan auttoi tanssin aseman nostamista muiden taideaineiden rinnalle. Kun laki taiteen perusopetuksesta vahvistettiin 1992, kouluhallitus vahvisti opetussuunnitelman perusteet myös tanssiin. Tanssi näyttää olevan vahva 1990 -luvun "koulutulokas".

Uutuuksia ja uusia linjauksia

Kun liikunnassa ei ole oppikirjaa, kouluhallituksessa pidettiin tärkeänä saada aikaan opetusta auttava ja erityisesti lasten kehitysedellytyksiä huomioonottava opetussuunnitelma. Tyttöjen tarkennettu oppimäärä (oppaan muotoon kirjoitettuna) valmistui jo 1983 eli pari vuotta ennen kuin kouluhallitus vahvisti kyseiset opetussuunnitelman perusteet. Sen jälkeen ryhdyttiin yhteistyössä eri lajiliittojen ja urheilujärjestöjen kanssa, laatimaan lajikohtaisia opetusoppaita, joiden tarkoituksena oli antaa opettajille sekä suunnitteluapua että virikkeitä monimuotoisten liikuntatuntien pitämiseen.

Tasavallan presidentti *Urho Kekkosen* 'sporttipuheen' synnyttämänä pyrittiin kuntiin perustamaan koululiikunnan ke-

hittämistyöryhmiä, joiden tarkoituksena oli sekä parantaa koululiikunnan opetusolosuhteita, edesauttaa opetusvälineistön hankinnassa ja olla myötävaikuttamassa kuntatasoisen liikunnanopetuksen monipuolistumiseen. Aluksi työryhmiä oli runsaasti, mutta vähitellen niiden toiminta kunta kunnalta lakkasi.

Liikunnan opetuskuvaa haluttiin laajentaa. Yhteisten tunteiden lisäksi pyrittiin organisoimaan kerhotoimintaa, järjestämään erityiskursseja, pitämään monitoimipäiviä, synnyttämään erilaista kilpailutoimintaa sekä virikkeistä välituntiliikuntaa. Koulupihojen ja välituntiliikunnan parantamiseksi kouluhallitus julisti suunnittelukilpailun ja julkaisi sitä käsittelevän oppaan.

Huomiota alettiin kiinnittää liikunnasta vapauttamisen syihin ja määriin. Kouluhallituksessa toimi työryhmä, jonka tehtävänä oli kartoittaa vapautuksen syyt, tehdä ehdotus vammaisten ja pitkäaikaisesti sairaitten lasten liikunnanopetuksen järjestämisestä sekä laatia sitä koskeva opas. *Soveltavan liikunnan opetuksen opas* ilmestyi 1988.

Liikunnan tavoitteissa alkoi 1980 -luvun lopussa korostua elämyksellisyys sekä lukiossa lisäksi omaehtoinen harrastaminen. Kiinnostus painotteiseen liikunnanopetukseen lisääntyi 1980 -luvulla, jolloin kouluhallituksen luvalla oli eri tavoin liikuntapainotteisia lukioita n. 30 kappaletta. Kehitys jatkui ja kouluhallitukseen perustettiin työryhmä selvittämään urheilulukioitten tarvetta, asemaa ja tavoitteita. Kuusi lukiota, suomenkieliset Mäkelänrinteen (Helsinki), Sammon (Tampere), Kuortaneen, Kastellin (Oulu) ja Sotkamon lukiot sekä ruotsinkielinen Vöyrin lukio saivat urheilulukion kokeiluluvan 1986 ensin luokallisessa muodossa. Seuraavana vuonna opetus järjestettiin Vöyriä lukuunottamatta luokattomana. Määrää lisättiin viidellä 1990, jolloin myös Vöyri siirtyi luokattomaan järjestelmään.

Urheilulukiot syntyivät, koska haluttiin taata liikunnassa erityisesti menestyville kilpa- ja huippu-urheilijoille mahdollisuus sekä selvittää hyvin lukiosta että samanaikaisesti urheil-

la huipulla. Kokeilu jatkuu. Valtioneuvoston päätöksellä ne pitäisi vakinaistaa viimeistään 1994. Samanaikaisesti ammatillisissa oppilaitoksissa opiskeleville järjestettiin erikoismahdollisuuksia yhdistää opinnot ja kilpaurheilu. Urheilulukioiden ja ammatillisten oppilaitosten kehittämisessä merkittävä osuus on ollut urheilujärjestöillä, jotka olivat kyseisen toiminnan aloitteentekijöinä. Samoin niiden alkuunpanemana käynnistettiin urheilupainotteisten yläasteiden epävirallinen kokeilu.

Suuri hallinnollinen muutos tapahtui, kun kouluhallitus ja ammattikasvatushallitus lakkautettiin 31.3.1991. Niiden tilalle perustettiin opetushallitus, joka aloitti toiminnan 1.4.1991. Kun kaikki vakanssit lakkautettiin ja kun virassa olleet liikunnan ylitarkastajat eivät ottaneet vastaan uutta heille tarjottuja opetusneuvosvakansseja, tilalle tuli enää yksi ylitarkastajan virka. Tämän tehtäväalueeseen kuuluvat sekä peruskoulun, lukion että ammatillisten oppilaitosten liikunnan ja terveystiedon opetusasiat.

Yhteenvedo

Koululiikunnan ensimmäistä kehitysvaihetta leimasi keskustelu ja vaatimukset koulunuorison uhkaavasta terveysvaarasta. Kun se etenkin koski päätöksentekijöiden omia jälkeläisiä, voimistelu tuli (ensin vain pojille) mukaan sekä ensimmäiseen Venäjän vallan aikaiseen 1843 koulujärjestykseen että Uno Cygnaeksen ansioista kansakouluun 1866. KJ 1872:ssä liikunta tuli pakolliseksi myös tytöille. Ensimmäisten vuosikymmenien liikunta oli sotilaallistyyppistä voimistelua, jossa kiistaa käytiin saksalais- ja ruotsalaissuuntausten välillä.

Koululiikunnan virallinen alkaminen lisäsi voimisteluopettajakoulutuksen käynnistämistarvetta entisestään. Aikaa koulutuksen viralliseen alkamiseen kului kuitenkin peräti 39

vuotta. Helsingin yliopiston voimistelulaitos aloitti voimistelunopettajien kouluttamisen vasta 1882. Uudistus 1894 avasi ovet naisopiskelijoille. Samassa yhteydessä opiskelu piteni kahteen vuoteen ja sen sisältöä laajennettiin. Ohjelmaan liitettiin paljon kiistaa aiheuttanut sairasvoimistelu, joka itse asiassa vähensi varsinaisen kouluvoimistelun ja terveystiedon opetuksen tunnit minimiin.

Ensimmäiseltä ajanjaksolta ei ole säilynyt koulukohtaisia selvityksiä, joten kouluvoimistelun levinneisyyttä on voitu tarkastella vain pääpiirteittäin. Jonkinlaisen kuvan levinneisyydestä on antanut senaatin talousvaliokunnan kirjediaari, jossa käsitellään eri paikkakuntien voimistelutiloja. Kirjallisuudessa mainitaan kymmenkunnan GCI:ssä jonkin kurssin suorittaneen tai voimistelulaitoksella toimineen voimistelun opettajan nimi, mikä osaltaan antaa olettaa, että Suomessa opetettiin yksinomaan lingiläistä voimistelua. Opettajien matkailun lisääntyessä ja suuntautuessa Tukholman lisäksi myös Keski-Eurooppaan, 1860 -luvun lopulla alkoi kuulua yhä kärkevämpiä ruotsalaisen voimistelun vastaisia kannanottoja.

Kiista saksalaisen ja lingiläisen voimistelun välillä jatkui koululiikunnan toiseen kehitysvaiheeseen, jolle leimaa-antavina ovat vaikutusvaltaiset ja aktiiviset henkilöt. Naiset olivat enimmäkseen lingiläisen järjestelmän kannalla, miehet puolestaan saksalaisen voimistelun ja myöhemmin myös Englannista levinneen urheilukulttuurin kannattajia. Molemmat sukupuolet toimivat aluksi omissa järjestöissään, kunnes 1912 perustettiin yhteinen Suomen Voimistelunopettajain liitto.

Miesten puolella kouluvoimistelun edistymisen alkuunpanija oli Viktor Heikel, jota seurasi hänen oppilaansa Ivar Wilksman, yksi koululiikunnan keskeisimmistä kehittäjistä. Naisten puolella voimahahmoja olivat Elin Kallio, Elli Björksten ja etenkin Anni Collan. Edellämainitut henkilöt eivät toimineet vain opettajien kouluttajina vaan myös aktiivisesti järjestötoiminnassa. Kyseisenä ajanjaksona kouluhallitukseen perustettiin tarkastajien virat ensin poikien voimisteluun 1918

ja vuotta myöhemmin tyttöjen puolelle. Poikien voimistelun tarkastaja viran sai Wilskman, joka oli toiminut tilapäisissä tarkastustehtävissä jo 1893. Tyttöjen voimistelun tarkastajaksi tuli Collan, joka hoiti tehtävää 26 vuotta.

Voimistelulaitoksen kehittäminen oli jatkuvasti ongelmallista. Ensin se oli sairasvoimistelupainotteista, sitten urheilun tullessa alkoivat uudet ristiriidat. Kiistaa oli myös laitoksen rakenteesta ja organisaatiosta sekä tilojen saamisesta.

Liikunnan opettajat toimivat aktiivisesti urheilujärjestöissä. Ilmasen ja Voutilasen mukaan 1930-39 yli 80 % mies- ja yli 65 % naisvoimistelunopettajista oli koulun lisäksi aktiivisesti mukana urheilu- ja voimisteluseuratoiminnassa. Samoin, etenkin 1911-1929 valmistuneita, oli runsaasti mukana suojeluskuntatoiminnassa ja lottajärjestössä. Collanin aikoihin naiset olivat lisäksi ahkerasti mukana partiojärjestössä. Ilmasen mukaan suojeluskuntiin liittyminen ei niinkään ollut poliittinen valinta, vaan siihen liittyi tiettyjen liikunnallisten näkökohtien huomioinnon ottaminen.

Kolmatta kehitysvaihetta voidaan luonnehtia urheilun lopulliseksi läpimurroksi. Vuonna 1936 voimistelun ohella todistukseen annettiin numero myös urheilusta. Kouluissa otettiin käyttöön hiihtoloma. Sotien aikana ohjelmaan tuli myös maanpuolustuskoulutusta ja liikunnan määrää lisättiin opiskelussa. Sodan jälkeen tilanne palasi entiselleen.

1940 -luvulla voimistelulaitoksen virkoja jätettiin jatkuvasti täyttämättä, koska koko ajan odotettiin suurempaa uudistusta ja koska useinkaan ei ollut pätevää hakijaa. Yliopettajan viran saamiseen tarvittiin 1929 asetuksen mukaan voimistelunopettajan tutkinto ja dosentin pätevyys lääketieteessä. Ilmanen (1982) toteaa, että voimistelulaitos oli tuona aikana jonkilaisessa umpiossa. Yhteydet olivat kunnossa omaan järjestöön muttei päättäjiin. Laitoksen asiat jumiutuivat myös siksi, että opettajakunnassa oli jatkuvaa keskinäistä kahnasta. Sairasvoimistelujaosto oli lakkautettu 1942 ja voimistelulaitoksesta tuli opettajainvalmistuslaitos.

Eduskunnassa tehtiin 1944 toivomusaloite, jolla pyrittiin parantamaan voimistelunopettajien asemaa koulussa. Voimistelunopettajat piti rinnastaman palkkauksellisesti nuorempiin lehtoreihin, oppikouluihin haluttiin vanhemman lehtorin virkoja ja normaalikouluihin yliopettajan vakansseja.

Liikunnan opetuksen neljännelle kehitysvaiheelle on kuvaavaa suuret koulutusmuutokset. Sotien jälkeen ryhdyttiin sekä kansa- että oppikoulussa kehittämään entisen kaltaisia urheilumerkkivaatimuksia. Koululiikuntaa oli tukemassa Suomen Oppikoulujen Urheiluliiton voimakas toiminta. Eduskunnassa vahvistettiin 1967 valtion oppikoulujen tyttöjen voimistelun ja urheilun oppiennätykset, joita tarkistettiin pariin otteeseen ennen peruskoulun tuloa. Poikien oppiennätykset 1969 oli voimassa siihen saakka, kunnes peruskoulu ulottui koko maahan. Kansakoulussa oli peruskoulun tuloon saakka voimassa 1952 opetussuunnitelma, jossa pyrittiin opetuksen yhtenäistämiseen.

Jyväskylän kasvatustieteellisessä korkeakoulussa käynnistyi liikunnanopettajien valmistus 1963. Pyrittäessä yhdenmukaisuuteen muiden opettajatutkintojen kanssa, alimmaksi tutkinnoksi määrättiin liikuntakasvatuksen kandidaattitutkinto. Tarkoituksena oli alunperin tehdä tutkinto, jossa liikunnanopettajalla olisi pätevyys opettaa myös jotakin muuta ainetta (puoliaineopettajatutkinto). Tähän tavoitetta ei Jyväskylässä ole täytetty. Voimistelulaitoksen puolesta taisteltiin, mutta 12.5.1972 tasavallan presidentti allekirjoitti voimistelulaitoksen lakkauttamisasetuksen. Kasvatustieteellinen korkeakoulu muuttui 1966 yliopistoksi ja vuotta myöhemmin perustettiin liikuntatieteellinen tiedekunta.

Kansakoulunopettajien koulutuksessa oli mahdollisuus opettajakoulutusasetuksen voimaan tultua erikoistua eri oppiaineisiin esim. liikuntaan. Muutos kuitenkin merkitsi liikunnan kokonaistuntimäärien pienemistä sekä perus- että erikoistumisopinnoissa.

Hallinnossa lopetettiin liikunnan tarkastustoiminnan korostaminen ja siirryttiin ohjantaan.

Viidennen kehitysvaiheen voidaan katsoa alkaneen peruskoulun tulon myötä. Aineopettajien koulutustilanne rauhoitui, vaikka tiedekunnassa opetus edelleen hakee omaa sisältöään ja linjaansa. Luokanopettajakoulutuksessa opetustunteja on tänä jaksona pyritty jatkuvasti siirtämään aineopintopuolelta kasvatuksellisiin ja yleisiin opintoihin. Sitä vastoin luokanopettajien uutta erikoistumiskoulutusta ei arvovaltakiiistan vuoksi ainakaan vielä ole päästy aloittamaan.

Peruskoulun edetessä alueittain ensi kertaa huolehdittiin opettajien täydennyskoulutuksesta. Sen johdosta oli ainakin teoriassa mahdollisuus levittää tietoa uudesta liikuntapedagogisesta ja -didaktisesta ajattelusta. Apuna olivat lääninkouluttajat. Liikunnanopetusta leimasi tavoitesuuntautuneisuus ja suunnitelmallisuus. Peruskoulukomitean mietintö, joka sai opetussuunnitelmallisen aseman, osoittautui liian vaikeaksi asiakirjaksi. Siitä ei ollut apua opettajan päivittäiselle työlle. Uudet tuntijaot ja opetussuunnitelmien perusteet vahvistettiin 1985.

Opetussuunnitelmien tekemisen vastuu siirtyi vähitellen kunnille, mutta liikunnan osalta tulos oli masentava. Opettajia auttavia suunnitelmia syntyi vain muutamaan kuntaan, eikä niihin juuri liitetty opettajien täydennyskoulutusta. Kouluhallituksen ja urheilujärjestöjen yhteistyönä valmistui lukuisia eri liikuntalajien opetusoppaita, joihin usein liittyi opettajien vapaaehtoista kouluttamista. Myös kesäyliopistojen ja myöhemmin urheiluopistojen kursseilla kävi runsaasti opettajia.

Tähän kauteen liittyi myös painotteisten ja erikoiskoulujen kehittäminen. Liikuntapainotteisia lukiota oli kolmisenkymmentä ja urheilulukiokokeiluun otettiin mukaan kaiken kaikkiaan 11 koulua. Myös urheilupainotteisia ammatillisia linjoja ja urheilijoiden ammattiopintojen järjestelyratkaisuja tehtiin useissa oppilaitoksissa ammattikasvatushallituksen toimesta. Ammatillisten koulujen liikunnanopetuksen kehittämistä häyttasi alan ylitarkastajan puuttuminen. Tehtävät oli sidottu virkaan, jonka tehtäväkuvaan kuului useiden mui-

denkin ammattikoulutuksen yleisaineiden opetuksesta huolehtiminen.

Kausi päättyi koulu- ja ammattikasvatushallitusten lakkauttamiseen ja uuden opetushallituksen alkamiseen 1991. Uudet koululait tulivat voimaan samana vuonna ja ne muuttivat hallinnollista käyttäymistä siirtäen päätös- ja toimenpänvaltaa kunta- ja koulutasolle. Liikunnanopetuksen ongelmia ne eivät ratkaisseet. Opetussuunnitelman ja sen myötä johdonmukaisesti ja nousujohteisesti etenevän opetuksen puuttuminen, on yhä edelleen koululiikunnan keskeisin ongelma. Kouluhallituksen viimeisiä uudistustöinä oli tanssin opetuksen kohentaminen ja sen saaminen mukaan taiteen perusopetukseen. Opetushallituksen rooli muuttui kehittämiskeskukseksi.

Koululiikunnan kuudes kehitysvaihe alkoi uuden opetushallituksen ja uusien koululakien myötä. Opetussuunnitelman perusteet tanssin perusopetukseen valmistuivat 1992. Peruskoulun ja lukion opetussuunnitelmaperusteiden pitäisi valmistua 1993 alkuun mennessä. Kun kouluhallituksen viimeisenä kautena liikunnan opetuksen painopiste pyrittiin siirtämään opettamisesta oppimiseen, on mielenkiintoista seurata, miten kehitys etenee opetushallituksen ja uuden hallintokulttuurin aikana.

150 vuotta koululiikunnan historiaa on ollut hallinnon, opettajakoulutuksen ja monien kiintoisien ja avarakatseisten henkilöiden historiaa, josta ei ole puttunut dramatiikkaa, ei juonitteluja eikä myöskään lyhytnäköistä taktikointia. Kaiken kaikkiaan liikunnan kehittyminen on kuitenkin ollut selkeää. Suurimmat ja tietysti myös näkyvimvät edistysaskeleet on koettu liikunnan opetusolosuhteiden parantumisessa. Vastuun siirtäminen keskusjohdosta opettajalle itselleen on ideaalitalanne. Mutta se voi tulevaisuudessa myös olla vaarallinen suuntaus, jos tehtävänhoitoon ei saada oikeaa koulutusta, ja jos opettajat eivät tunne halua jatkuvaan oman itsensä ja työnsä kehittämiseen. Kuva koululiikunnan historiasta perustuu enimmäkseen kirjallisille aineistolle. Se, mitä

koululiikunta todellisuudessa on oikein ollut, selviäisi vasta käytännön opetusta ja sen tavoitteiden saavuttamista analysoitaessa.

Lähteet

- Halila, Aimo. Suomen Kansakoululaitoksen historia II. Turku 1949.
- Ilmanen, Kalervo ja Voutilainen, Touko. Jumpasta tiedekunnaksi. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 84. Helsinki 1982.
- Kiuasmaa, Kyösti. Oppikoulu 1880-1980. Oulu 1982.
- Koivusalo, Irja. Voimistelu maamme oppikoulujen oppiaineena vuosina 1843-1917. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 83. Lappeenranta 1982.
- Meinander, Heikki. "Warpaille y-lös! Kyykkyyn a-las" ja "Koululiikunta etsii paikkaansa" teoksessa Suomi uskoi urheilun. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki 1992.
- Somerkivi, Urho et al. Kouluhallitus Skolstyrelsen 1869-1969. Vantaa 1979.
- Tammivuori, Aimo. Sata vuotta opettajien ammattijärjestötoimintaa. Mikkeli 1986.
- Wuolio, Eija-Leena. Suomen liikuntahistoria. Liikuntatieteellinen Seura ja Valtion Painatuskeskus. Helsinki 1982.
- Wuolio, Eija-Leena: Lingiläisyys Suomen liikuntakasvatuksessa. Suomen historian lisensiaatintyö. Jyväskylä 1984.